

Η ΠΕΡΙ ΘΕΙΑΣ ΧΑΡΙΤΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΥΠΟ

ΣΤΟΓΙΑΝ Ι. ΓΚΟΣΕΒΙΤΣ δ. Θ.

ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΘΕΙΑ ΧΑΡΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ
ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΙΝ

Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι κατ' ἐξοχὴν θρησκεία τῆς χάριτος⁽¹⁾, «ἡ τῆς χάριτος φιλοσοφία»⁽²⁾, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, διότι θεμελιώδης διδασκαλία του εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς ἐξ ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον κινούμενος σπεύδει καὶ πραγματοποιεῖ τὴν λύτρωσιν αὐτοῦ διὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ ὁποῦο ἡ ἀποστολή ἦτο «ἁμαρτωλοὺς σῶσαι»⁽³⁾. Χάρις δὲ γενικῶς, ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ, εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τῆς εὐνοίας καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν καθόλου συντήρησιν αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ καὶ ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ σημαίνει τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς ἁμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὴν σωτήριον δύναμιν αὐτοῦ διὰ τῆς ὁποίας οὗτος ἰδιοποιεῖ ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ αὐτοῦ τελεσθεῖσαν ἀπολύτρωσιν⁽⁴⁾. Ὁ ἴδιος ὁ Χρυ-

1. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὁ ὅρος «Θεολογία τῆς χάριτος». Ὡς πρὸς τοῦτο σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι κατὰ Σεπτέμβριον 1953 συνήλθεν ἐν τῷ Prieure Benedictin d'Amay, Chevetangne Belgique, Θεολογικὸν συνέδριον μὲ γενικὸν θέμα «Ἡ Θεολογία τῆς χάριτος». Εἰς τὸ ὄργανωθὲν ὑπὸ τῶν γνωστῶν Βενεδικτίνων μοναχῶν Συνέδριον τοῦτο συμμετέσχον ἐκτὸς πλείστων διακρεπῶν φωμαιοκαθολικῶν ἐκ διαφόρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ ὀρθόδοξοι, ἀρχιμανδρίτης Αἰμιλιανὸς Τιμιάδης Δ. Θ. καὶ J. Meyendorf ἱεραρχὸς τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Παρισίοις Ὀρθοδόξου φωσικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ ἁγίου Σεργίου. Τὴν ἐν τῷ Συνεδρίῳ ἀνακοίνωσιν τοῦ Meyendorf, «θεία χάρις καὶ σῶμα Χριστοῦ», ἤτοι σύντομος ἐκθεσις τῆς περὶ χάριτος διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, μετέφρασεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὁ Θ. Ν. Καστανᾶς καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ περιοδικὸν «Γρηγόριος Παλαμᾶς», ἔτος ΑΖ, τεῦχος 428-429 α-β, Θεσσαλονίκη 1954, σελ. 19-31.

2. Εἰς Γαλ. κεφ. 6,3 P. G. 61,677.

3. Α' Τιμ. 1,15.

4. Πρβλ. Χρ. Ἀνδρούτσου, Δογματικὴ, σελ. 219, καὶ Β. Ἰωαννίδου, μν. ἔργ. σελ. 202-203, ἔνθα καὶ ὁ ἐξῆς ὅρισμός τῆς χάριτος εἰς τὸ ἔργον «The Ministry and the Sacraments» τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Παγγρηγοριανῆς ὀργανώσεως «Faith and Order» (σελ. 4). «Συμφωνοῦμεν ὅτι θεία χάρις, ὡς ἀπεκαλύφθη ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ σημαίνει τὴν εὐδοκίαν καὶ ἀγάπην τοῦ Θεοῦ ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν δημιουργίαν ἡμῶν, εἰς

σόστομος θέτει τὴν ἐρώτησιν, τί εἶναι χάρις; καὶ ἀπαντᾷ· «ἡ ἄφεσις τῶν ἀμαρτιῶν, ἡ ἀθάρασις» (1), θεωρεῖ δ' ὡς χάριν ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ, ἐξετάζων ταύτην ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐκδηλώσει αὐτῆς, καὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν φυσικὸν ἠθικὸν νόμον, τὴν χορηγήσιν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου καὶ τὴν «διόρθωσιν καὶ τὴν οὐκ ὀφειλουμένην, ἀλλ' ἀπὸ ἐλέου καὶ χάριτος διδομένην συγγνώμην» (2).

Κατὰ ταῦτα προφανῆς εἶναι καὶ ἡ φυσικὴ διαίρεσις τοῦ ὑπὸ διαπραγματεύσιν θέματος, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν προσέτι ὅτι πρὸς καλυτέραν καὶ πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ πῶς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀπαλλάσσεται τῆς ἀμαρτίας διὰ τῆς θείας χάριτος, δεόν ἀσφαλῶς προηγουμένως νὰ γνωσθῇ πῶς ποτε ἡ ἀμαρτία εἰσῆλθεν εἰς αὐτήν, τίς διέφθειρεν αὐτήν καὶ κατέστησεν ὁμολογούμενως ἀμαρτωλὴν καὶ χρῆζουσαν ἀπολυτρώσεως διὰ τῆς χάριτος. Τούτου ἕνεκα προτάσσομεν τοῦ τμήματος ἐν ᾧ ἐξετάζεται ἡ ἐν τῇ ἀπολυτρώσει θεία χάρις, ἡ χάρις ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ, ἡ κυρίως χάρις, τὸ τμήμα τὸ περιλαμβάνον τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τῆς χάριτος ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ, ἥτοι περὶ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων μετὰ τῶν ἀκολουθιῶν αὐτῆς καὶ περὶ τῆς προπαρασκευῆς τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν, ὡς προϋποθέσεων τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως καὶ ὡς ἀποτελούντων τρόπους ἐκδηλώσεως τῆς θείας χάριτος ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς εὐνοίας καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον.

1. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΠΛΑΣΤΩΝ

Περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ προαιώνιον βουλήν δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὁ Χρυσόστομος ὁμιλεῖ πολὺ συχνὰ τόσον εἰς τὰς ἐρμηνείας του εἰς τὰ σχετικὰ βιβλία καὶ χωρῖα τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἰδιαιτέρας ὁμιλίας του περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὰς «εἰς τοὺς ἀνδριάντας», καὶ περὶ «εἰμαρμένης καὶ προνοίας», ἔχων ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ

τὴν συντήρησιν καὶ εἰς ὅλας τὰς εὐλογίας τῆς παρούσης ζωῆς καὶ εἰδικῶς εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν διὰ τοῦ βίου καὶ τῆς διδασκαλίας, διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἱερῶν μυστηρίων».

1. Εἰς Ἐβρ. ὁμ. 34,2. P.G. 63,235. Ὡς πρὸς τὴν σημασίαν δὲ τοῦ ὄρου «χάρις» εἰς τὴν προχριστιανικὴν ἐποχὴν παρὰ τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ εἶτα ἐν τῷ Χριστιανισμῷ, ἴδὲ τὴν ὡς ἄνω μελέτην τοῦ κ. Β. Ἰωαννίδου, σελ. 204 ἐξ.

2. Εἰς Ἰωάν. ὁμ. 14,2. P.G. 59,94. «Καὶ γὰρ τὰ τοῦ νόμου καὶ αὐτὰ χάριτος ἦν, καὶ αὐτὸ τὸ γενέσθαι ἡμᾶς ἐξ οὐκ ὄντων. Οὐ γὰρ κατορθωμάτων προϋπερηγμένων ταύτην ἐλάβομεν τὴν ἀμοιβήν, (πῶς γὰρ οἱ μηδὲ ὄντες;) ἀλλὰ Θεοῦ πανταχόθεν τῆς εὐεργεσίας κατάρχοντος. Οὐ τὸ γενέσθαι δὲ μόνον ἐξ οὐκ ὄντων, ἀλλὰ καὶ τὸ γενομένους εὐθέως μαθεῖν τὰ τε πρακτέα, καὶ τὰ μὴ πρακτέα, καὶ τοῦτον ἐν τῇ φύσει λαβεῖν τὸν νόμον, καὶ τὸ τοῦ συνειδότου κριτήριον ἀδέκαστον ἡμῖν παρακαταθέσθαι τὸν ποιήσαντα, χάριτος ἦν μεγίστης καὶ φιλάνθρωπίας ἀφάτου. Καὶ τὸ τὸν νόμον δὲ τοῦτον διαφθαρέντα ἀνακτησάσθαι διὰ τοῦ γραπτοῦ, χάριτος ἦν». Αὐτόθι.

γνωστά ἀνθρωπολογικά ἔργα τοῦ Μ. Βασιλείου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν σχετικῶν ὁμιλιῶν του. Ἐντεῦθεν καὶ ἀρχόμενος τῆς περὶ τῆς δημιουργίας ἐν γένει ὁμιλίας του ὁ Χρυσόστομος χαρακτηριστικῶς ἀναφέρει, ὅτι περὶ αὐτῆς πολλοὶ καὶ μεγάλοι καὶ θαυμαστοὶ ὠμίλησαν πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦτο «οὐδὲν καλύβει καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ῥηθῆναι..... κὰν ἢ μεγάλα τὰ παρ' αὐτῶν, μικρὰ δὲ τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ συνοικοδομεῖται ἐκείνοις» (1). Βάσιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἔχων τὴν Ἄγ. Γραφὴν διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν νὰ τὸν σώσῃ (2), διὰ τὴν τύχην τῆς βασιλείας ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ· «οὐ γὰρ κατορθωμάτων αὐτῷ ταύτην ἔδωκε τὴν ἀμοιβήν, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι, ἐκόσμησε τῇ τιμῇ» (3). Τὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἰδίᾳ βουλήσει καὶ ἐξ ἀγάπης· «οὐδενὸς ἀναγκάζοντος, οὐδὲ βίαν ἐπιτιθέντος, οὐ τὰ κατορθώματά σου θαυμάσας, οὐκ ἔχων σοὶ πόνων ἀμοιβὴν ἀποδοῦναι» (4), ἀλλὰ δεικνύων ὅτι τὸ γινόμενον «ἐστὶ θεία χάρις, καὶ οὐκ ὀφειλή» (5). Τὴν ἐξαιρετικὴν εὐνοίαν, ἀγάπην καὶ τιμὴν πρὸς «τὸν ἀρχηγὸν τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου» (6), καθὼς καὶ τὴν ὑπέροχον αὐτοῦ θέσιν ἐν τῷ κόσμῳ ὁ Θεὸς ἔδειξε καὶ κατ' αὐτὴν τὴν δημιουργίαν του διὰ τοῦ διαφέροντος τρόπου, καθ' ὃν ἐδημιουργήθη οὗτος. Ἐνῶ δηλαδὴ τὰ λοιπὰ ζῶα ἐδημιουργήθησαν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐκ τοῦ γηίνου στοιχείου διὰ τοῦ δημιουργικοῦ κελεύσματος τοῦ Θεοῦ, γεννηθῆτω, προκειμένου νὰ δημιουργήσῃ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς «οὐκέτι, φησί, γεννηθῆτω ἄνθρωπος, ἀλλὰ τί; Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Τί τὸ καινόν; τί τὸ ξένον; τίς ἄρα οὗτός ἐστιν ὁ δημιουργούμενος, ὅτι τοσαύτης βουλῆς καὶ σκέψεως ἐδέησε τῷ δημιουργῷ πρὸς τὴν τούτου κατασκευήν; Μὴ Ξενισθῆς, ἀγαπητέ· τὸ γὰρ τιμιώτερον ἀπάντων τῶν ὀρωμένων ζῶων ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, δι' ὃν καὶ ταῦτα ἅπαντα παρήχθη, οὐρανὸς, γῆ, θάλαττα, ἥλιος, σελήνη, ἀστέρες, τὰ ἔρπετά, τὰ κτήνη, πάντα τὰ ἄλογα ζῶα» (7). Ἐκεῖνος δὲ πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἀπηυθύνθη διὰ τοῦ «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον» εἶναι «ὁ τῆς μεγάλης Βουλῆς ἄγγελος, ὁ θαυμαστός σύμβουλος, ὁ ἐξουσιαστής, ὁ ἀρχὼν τῆς εἰρήνης, ὁ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Παῖς» (8).

1. Εἰς Κοσμ. ὁμ. 1,1 P. G. 56,430.

2. Πρβλ. εἰς Γεν. ὁμ. 3,4 P.G. 53,36. Ὡσαύτως εἰς Θεόδ. ἐκπ. 1,9 P.G. 47,287.

3. Εἰς Γεν. λογ. 4,1. P.G. 54,593. Πρβλ. καὶ 56,180 καὶ 53,36.

4. Εἰς Ἀσασ. Π. Δ. 3 P.G. 56,180. Πρβλ. πρὸς σκανδ. Κεφ. 7. P.G. 52,496. «τὸ γὰρ δὴ θαυμαστὸν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ τοῦτο ἐστίν, ὅτι οὐδὲν χρίζων ἡμῶν τῆς διακοινίας παρήγαγεν». Πρβλ. καὶ εἰς Γεν. ὁμ. 22,2 P.G. 53,188.

5. Εἰς Γέν. λόγ. 4,1 P.G. 54,593. Τὰ αὐτὰ περὶ τούτου διδάσκει καὶ ὁ Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος: α... ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ἄνθρωπος κατὰ χάριν ἔχει». P.G. 34,941.

6. Εἰς Γεν. ὁμ. 9,2 P.G. 53,77.

7. Εἰς Γεν. ὁμ. 8,2 P.G. 53,71. Πρβλ. καὶ Μ. Βασιλείου, Περὶ κατασκ. ἀνθρ. λόγ. 2,1. P.G. 30,40 ἐξ.

8. Εἰς Γεν. ὁμ. 8,3 P.G. 53,72. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅτι οἱ ἀποδεχόμενοι τὴν

Ὁ Θεὸς πλάττων τὸ σῶμα ἐκ τοῦ χοῦς καὶ ἐμφυσῶν τὴν πνοὴν τῆς ζωῆς, τὴν ψυχὴν, δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον ὡς μέσον, ὡς σύνδεσμον μεταξὺ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, «ἐκ δύο οὐσιῶν συστησάμενος, καὶ τὴν ἀσώματον οὐσίαν τῆς ψυχῆς συμπλέξας τῷ σώματι, καθάπερ ὄργανῳ τινί» (1). Οὕτω πρὸς μὲν τὰ πνευματικὰ συνδέεται διὰ τῆς νοητῆς οὐσίας, τῆς ψυχῆς, ἐνῶ διὰ τοῦ γήινου σώματος, διὰ τῆς αἰσθητῆς οὐσίας, συνδέεται πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον· «διὰ μὲν γὰρ τῆς νοητῆς οὐσίας κοινωνεῖ ταῖς ἄνω δυνάμεσι, διὰ δὲ τῆς αἰσθητῆς τοῖς τῆς γῆς συνήπτται πράγμασι, σύνδε-

ἀποψιν ὅτι ὁ Χρυσόστομος «ἐπόμενος ταῖς ἀρχαῖς τῆς Ἀντιοχειανῆς σχολῆς, ἐρμηνεύων τὴν Γραφὴν ἀποφεύγει ἐπιμελῶς τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν», ἀναφέρουν ὅτι οὗτος τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν θεωρεῖ «ληρωδιαν» παραπέμποντες εἰς χωρίον τῆς 8ης ἐδ. 3 ὀμιλίας αὐτοῦ εἰς τὴν Γένεσιν, Migne, P.G. 53,72. (Δ. Σ. Μπαλάνου, Πατρολογία, σελ. 365). Εἰς τὸ χωρίον ὅμως τοῦτο ὁ Χρυσόστομος δὲν θεωρεῖ «ληρωδιαν» τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν, ἀλλὰ τὴν γνώμην τῶν Ἰουδαίων ὅτι ὁ Θεὸς κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ «ποιήσωμεν ἄνθρωπον» ἀπηθύνθη πρὸς ἄγγελον ἢ ἀρχάγγελον ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ προηγουμένου ἔδαφιου τῆς ἐν λόγῳ ὀμιλίας καθὼς καὶ ἐκ τῶν ἐπομένων τοῦ προαναφερθέντος χωρίου (Βλ. εἰς Γεν. ὅμ. 8,2 P.G. 53,71 καὶ αὐτόθι, σελ. 72 ἐξ.). Ταῦτα δὲ παρατηροῦμεν ἀνεξαρτήτως τῆς γενικῆς θέσεως καὶ ἀπόψεώς μας ὅτι ὁ Χρυσόστομος ποιεῖται χρῆσιν, μεμετρημένῃ βεβαίως, καὶ τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας. Ἄλλως τε, ὡς ὀρθῶς παρατηρήθη, κατὰ τὴν Β' περιόδον καὶ ἡ Ἀλεξανδρινὴ σχολὴ ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἱστοριογραφηματικῆς μεθόδου τῆς Ἀντιοχειανῆς σχολῆς ἐγκαταλείπει τὴν ἄκρατον ἀλληγορίαν τῆς Ὠριγενιστικῆς σκέψεως καὶ οἱ ὁπαδοὶ τῆς εἰς τὰ συγγράμματά των «χρησιμοποιοῦν τὴν ἱστοριογραφηματικὴν μέθοδον». Διὰ τοῦτο μάλιστα ἡ Κατηχητικὴ σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας «ἀνωμάσθη Νεοαλεξανδρινὴ σχολή». (Κ. Μπόνη, Πατρολογία, Λιθογρ. Σημειώσεις ἐκδ. Φοιτ. Θεολ. Συνδ. Ἀθῆναι 1954, σελ. 70).

Ἐνταῦθα σημειοῦμεν προσέτι ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος εἰς τὴν οικονομίαν τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἐν γένει διδάσκει, ὅτι καὶ μὲν ὅπου παρίσταται τὸ ἐν πρόσωπον τῆς Ἀγίας Τριάδος παρίσταται ἅμα πᾶσα ἡ Τριάς, «ἀδιασπᾶστος γὰρ ἔχει πρὸς ἑαυτὴν» (εἰς Ῥωμ. ὅμ. 13,8 P.G. 60,519), εἰς τὸ ἔργον ὅμως τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου «διενεῖμαντο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οικονομίαν Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα». (Εἰς Πεντικ. ὅμ. 1,2. P.G. 50,456. Πρβλ. καὶ εἰς Ῥωμ. ὅμ. 13,4. P.G. 60,513). Καὶ ἐδῶ συναντῶμεν χαρακτηριστικὰς τινὰς ιδιομορφίας εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ ζήτημα τῆς υἰοθετήσεως ἰδιαιτέρας ἐνεργείας διὰ τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς Ἀγίας Τριάδος. Οὕτω δὲν ἀποδίδει οὗτος ἰδιαιτέραν ἐνέργειαν εἰς τὸ «Ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν δημιουργίαν, τὸ χωρίον δὲ τῆς Π. Διαθήκης καὶ πνεύμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος» ἐρμηνεύει ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι εἰς τὰ ὕδατα παρίστατο «ἐνέργειά τις ζωτικὴ». (Εἰς Γεν. ὅμ. 3,1, P.G. 53,33). Ὡσαύτως τοὺς ὡς ἄνω λόγους τῆς Π. Διαθήκης «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν», κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀναφέρει εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, παρατηρῶν καὶ περὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου, ὅτι «οὐκ ἀπὸ Πνεύματος ἡμῖν ἐδόθη» (εἰς Ῥωμ. ὅμ. 12,6. P.G. 60,502). Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ἀποκλεισμὸν τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ἐκ τῆς βουλῆς ταύτης, ἀλλ' εἶναι ἀπόρροια τῆς περὶ «διανομῆς» τῆς ὑπὲρ ἡμῶν οικονομίας μεταξὺ τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος διδασκαλίας τοῦ Χρυσοστόμου, ἀποδίδοντος πλησιεστέραν καὶ ἀμειωτέραν πῶς συμμετοχὴν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἔργῳ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου.

1. Εἰς Γεν. ὅμ. 14,5 P.G. 53,117.

σμός τις ὧν ἀκριβῆς ἐκατέρας τῆς κτίσεως» (1). Τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ δὲν σημαίνει ἀπαραλλαξίαν οὐσίας, οὔτε ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἀναφέρεται εἰς τὸ σωματικὸν μέρος τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἔκφρασις καὶ ἐκδήλωσις τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θείας εἰκόνας εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τε τῶν ζῶων καὶ τῆς φύσεως. «Ὅπερ ἐστὶν ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ, τοῦτο ὁ ἀνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς, κατὰ τὴν ἀρχὴν λέγω· καὶ ὡσπερ τῶν ἐπὶ γῆς πάντων οὗτος κρατεῖ, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς πάντων κρατεῖ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς» (2). Τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν δηλοῖ, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, τὴν ἡμερότητα καὶ τὴν πραότητα, καὶ τὸ τέλος εἰς ὃ δέον νὰ τείνη ὁ ἀνθρωπος ἀναπτύσσων καὶ τελειῶν ἑαυτὸν ἠθικῶς, κατὰ τὸ Κυριακόν, Γίνεσθε ὁμοιοὶ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· «τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν, τὸ ἡμερον εἶναι καὶ πρᾶον, καὶ εἰς δύναμιν ἐξομοιοῦσθαι τῷ Θεῷ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον» (3). Ἐπειδὴ δὲ ὁ οὕτω δημιουργηθεὶς πρῶτος ἀνθρωπος εἶχεν ἀνάγκην βοηθοῦ, «τῆς αὐτῆς αὐτῷ κοινωνοῦντος οὐσίας», ὁ Θεὸς «τὴν γυναῖκα παραγαγών, καθ' ὃν αὐτὸς ἐβουλήθη τρόπον, ἐνεχείρησεν αὐτῷ ταύτην» (4), καὶ ἀκολούθως τοὺς ἐτοποθέτησεν ἐν τῷ παραδείσῳ.

Ἐν τῷ παραδείσῳ ὁ ἀνθρωπος ἐκαλεῖτο νὰ ζῆ ὡς ἄγγελος ἐπίγειος» (5), βίον ἀγγελικόν. Κυριαρχῶν διὰ τοῦ λογικοῦ του ἐπὶ πάντων τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ κατέχων διὰ τοῦ αὐτεξουσίου (6) μίαν πραγματικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν κινήσεων τῆς ψυχῆς (7) καὶ «τῆς πρὸς Θεὸν ἀπέλαυεν ὁμιλίας, καὶ τῆ παρρη-

1. Εἰς Ἄσαφ. Π. Δ. ὁμ. 2,5. P.G. 56,182 Ἀποδεχόμενος τὴν διττὴν τοῦ ἀνθρώπου σύστασιν, ὁ Χρυσόστομος ἀποκρούει τὴν τριχοτομίαν, ἥτοι τὴν ὑποδιαίρεσιν κατὰ τὸν Πλάτωνα τῆς ἀλλοῦ ἀρχῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἰς δύο οὐσίας, τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν. Διὰ τὸ γνωστὸν δὲ χωρίον τοῦ Παύλου τῆς Α' Θεσ. 5,23, ἐνθα ἡ ψυχὴ διακρίνεται τοῦ πνεύματος, παρατηρεῖ ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπὸ τὸ πνεῦμα νοεῖται τὸ δῶρον τῆς χάριτος, τὸ χάρισμα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. (Πρβλ. εἰς Α' Θεσ. κεφ. 5, ὁμ. 11, P.G. 62,436). Ὡς γνωστὸν δέ, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Χρ. Ἀνδρουτσός, ἐν τῇ Δογματικῇ του, σελ. 132, «τὴν διττὴν τοῦ ἀνθρώπου σύστασιν ἐδίδαξεν ἀείποτε ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἐμφαίνει ὁ τε περὶ Χριστοῦ ἄρος τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ὡς αἰκ σώματος καὶ ψυχῆς λογικῆς» συνισταμένου, καὶ αἰ ἐν τοῖς συμβολικοῖς καὶ τοῖς λειτουργικοῖς τῆς Ἐκκλησίας βιβλίοις ἐκφράσεις).

2. Εἰς Ἐβρ. ὁμ. 2,2. P.G. 63,22. Πρβλ. καὶ εἰς Γεν. ὁμ. 21,2 P.G. 53,177.

3. Εἰς Γεν. λογ. 3,1. P. G. 54,591. Πρβλ. καὶ 53,72,78, καὶ 177 καὶ 54,589. Πρβλ. καὶ Ἰ. Δαμασκηνῷ «τὸ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα τὸ νοερόν δηλοῖ καὶ αὐτεξούσιον, τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν, τὴν τῆς ἀρετῆς κατὰ τὸ δυνατὸν ὁμοίωσιν». (Ἐκδ. ὀρθ. πιστ. 11,12). Ἰ. Καρμίρη, Ἡ δογματικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνῷ, Ἀθήναι 1940, σελ. 34-35.

4. Εἰς Γεν. ὁμ. 15,4 P.G. 53,124.

5. Εἰς Γεν. ὁμ. 15,4 P.G. 53,124, 123,126,153, Πρβλ. καὶ εἰς Γεν. ὁμ. 13,4 P.G. 53,109. «Καθάπερ γὰρ ἄγγελός τις, οὕτως ἐπὶ τῆς γῆς διέτριβεν ὁ ἀνθρωπος· σῶμα μὲν περικείμενος, ἔξω δὲ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν τυγχάνων, καὶ καθάπερ βασιλεὺς... οὕτως ἐνετράφα τῇ τοῦ παραδείσου διαγωγῇ μετὰ ἀδείας πολλὴν ἔχων τὴν ἀφθονίαν».

6. Πρβλ. εἰς Γεν. ὁμ. 16,5 P.G. 53,132. «Ἐξ ἀρχῆς αὐτεξούσιον τουτὶ τὸ ζῶον κατεσκεύασεν».

7. Πρβλ. εἰς Ἐβρ. ὁμ. 2,2 P.G. 63,22. Πρβλ. καὶ εἰς Γεν. ὁμ. 9,3. P.G. 53,78.

σία τῇ πρὸς αὐτὸν ἐνετρώφα... καὶ ὡσανεὶ φίλος φίλῳ διελέγετο» (1). Διὰ τὴν ἀποσικιρτήσιν δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ἀνέσεως, «πᾶσαν γὰρ τὴν κακίαν ἐδίδαξε, φησὶν, ἢ ἀργία» (2), ὁ Δεσπότης Θεὸς τὸν προσέταξε νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ φυλάττῃ τὸν παράδεισον, καὶ οὕτως «ἐργαζόμενος ἐργασίαν ἀνώδυνόν τινα, καὶ ταλαιπωρίας ἐκτός, σωφρονέστερον ἀνδιετέθη» (3). Ἐφ' ἐτέρου δὲ διὰ τὴν νὰ μὴ νομίσῃ ἐκ τῆς ἀπολαύσεως πάντων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ, «κατὰ μικρὸν ὑποσυρεῖς τὴν διάνοιαν» (4), ὅτι πάντα τὰ ὁρώμενα ἐγένοντο αὐτομάτως, μὴ ἔχοντα δημιουργὸν καὶ ποιητὴν, καὶ οὕτω «πλέον τι τῆς οἰκειᾶς ἀξίας φαντασθῆ, κελεύει τοῦ ἐνὸς ἀπέχεσθαι ζύλου, σφοδρὸν τὸ ἐπιτίμιον ὀρίσας, εἰ παραβαίῃ, ἵνα εἰδέναι ἔχη, ὡς ὑπὸ Δεσπότην ἐστί, καὶ ὅτι καὶ τῶν λοιπῶν μετέχει διὰ τὴν τοῦ Δεσπότητος φιλοτιμίαν» (5). Εἰς τὴν ἀγγελικὴν ταύτην κατάστασιν (6), καθ' ἣν καὶ τὸ σῶμα ἦτο ἀπηλλαγμένον παθημάτων καὶ φθορᾶς, ὃν ὄργανον τῆς ψυχῆς (7) καὶ ἡ φύσις ὑπετάσσετο εἰς αὐτὸν ὡς εἰς κυρίαρχον, ὁ Θεὸς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς «μετήγαγε (τὸν ἄνθρωπον), ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἀντίδοσις ἀμοιβῆς ἢ δωρεά, ἀλλὰ γυμνὴ ἢ χάρις ἦν» (8). Καὶ οὕτως ὁ ἄνθρωπος πεπρoικισμένος διὰ τῶν ὡς ἄνω ἐφοδίων, ἔζη ἐν τελείᾳ ἀρμονίᾳ καὶ πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ἀποτελοῦντα τὸ κέντρον τῆς σκέψεως, τῆς ἐπιθυμίας καὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἡ ἑξαιρετος αὕτη ἀρχικὴ τοῦ γενάρχου σύστασις δὲν ἦτο κατὰ πάντα τελεία καὶ δὲν ἐξεπροσώπει τὸν τελικὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἀποτετελεσμένην κατάστασιν, διὰ τὴν ὅποιαν προώριζεν αὐτὸν ὁ Δημιουργὸς Θεός, ἥτοι ἦτο ἐπιδεδυκτικὴ ἐξελίξεως καὶ προόδου. Τοῦτο ἐμφαίνεται σαφῶς ἐξ ὧν ὁ Χρυσόστομος διδάσκει, ἄνευ τῶν λεπτολογιῶν καὶ τῶν διακρίσεων τῆς Σχολαστικῆς θεολογίας, περὶ τοῦ σπουδαιότητος καὶ πρωταρχικῆς σημασίας ζητήματος τούτου τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου (9). Κατὰ πρῶτον μὲν οὗτος, ὡς εἶδομεν, διαστέλλει εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, καθ' ἣν ἐδημιουργήθη ὁ ἄνθρωπος, ἐκδεχόμενος τὴν ὁμοίωσιν ὡς τὸ τέλος πρὸς ὃ δέον οὗτος νὰ τείνῃ ἀναπτύσσων καὶ τελειῶν ἑαυτὸν ἠθικῶς, ὡς ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, κατὰ τὸ δυνατόν, διὰ τῆς ἡμερότητος, πραότητος καὶ τῶν ἄλλων ἐν γένει ἀρετῶν (10).

1. Μετὰ ἀν. βας. ὁμ. 3,1 P.G. 63,473-474.

2. Εἰς Γεν. ὁμ. 14,2. P.G. 53,113.

3. Αὐτόθι.

4. Εἰς Γεν. ὁμ. 16,6 P.G. 53,133.

5. Εἰς Γεν. ὁμ. 16,6 P.G. 53,133.

6. Πρβλ. Εἰς Γεν. ὁμ. 16,1 P.G. 53,126.

7. Πρβλ. Εἰς Γεν. ὁμ. 14,5 P.G. 53,117 Πρβλ. Μετ. ἀν. βας. ὁμ. 3,1 P.G. 63,473. Εἰς Ματθ. ὁμ. 27,2 P.G. 57,345. Πρβλ. εἰς Γεν. ὁμ. 16,5. καὶ 17,1-2 P.G. 53,131,134,137.

8. Εἰς Ἀσάφ. Π.Δ. ὁμ. 2,3 P. G. 56,180.

9. Πρβλ. A. Slomkowsky, μν. ἐργ. καὶ ἰδίως σελ. 84,85,87,88,89. Ἐπίσης πρβλ. καὶ Meyer, μν. ἐργ. σελ. 196.

10. Πρβλ. εἰς Γεν. ὁμ. 9,3. P.G. 53,78.

Πρὸς τοῦτο ὁ ἄνθρωπος εἶχεν ἀνάγκην, ἐκτὸς τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων διὰ τῶν ὁποίων ἐπροικίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ «τῆς ἄνωθεν ῥοπῆς ... καὶ τῆς εὐνοίας ἦν περὶ αὐτοὺς (τοὺς πρωτοπλάστους) ὁ Δεσπότης ἐπεδείκνυτο»⁽¹⁾, ἦτοι εἶχεν ἀνάγκην τῆς θείας χάριτος, ὡς τοῦ ἐνωτικοῦ δεσμοῦ τοῦ ἀπείρου Θεοῦ πρὸς τὸν πεπερασμένον ἄνθρωπον, διὰ ν' ἀναπτύξῃ οὗτος τὸ «κατ' εἰκόνα» καὶ νὰ τὸ μεταβάλῃ εἰς τὸ «καθ' ὁμοίωσιν». Ἐπειτα δέ, ὁ Θεὸς δὲν ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον φύσει ἀθάνατον, ἀλλὰ δυνάμει ἢ ἀθανασία δηλαδὴ θὰ ἦτο λογικὸν ἐπακόλουθον τῆς ὁμοιώσεως τοῦ γενάρχου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ οὐχὶ τῆς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ δημιουργίας αὐτοῦ ⁽²⁾. «τὸ ζῶον τοῦτο τὸ λογικὸν δημιουργήσας (ὁ Θεός), ἐβουλήθη πάντων τῶν ὀρωμένων τὴν ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν. Διὸ καὶ τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν αὐτῷ ἔχαρισατο, βουληθεὶς αὐτὸν καὶ ἀθάνατον εἶναι εἰς τὸ διηνεκές»⁽³⁾. Ἡ, ὡς ἀλλαχοῦ σαφέστερον ἐκφράζεται, οἶονει δικαιολογῶν τὸ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐδημιούργησε φύσει ἀθάνατον τὸν γενάρχη· «ὁ γὰρ μηδέπω θαρρεῖν ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας ἔχων, ἀλλ' ἔτι μετέωρον τὴν ἐλπίδα ταύτην οὔσαν εἰδώς, καὶ πρὸς τοσοῦτον ἀλαζονείας καὶ ἀνοίας ἀρθεὶς, ὡς ἐλπίσαι γενέσθαι Θεός, καὶ ταῦτα, οὐδαμῶθεν τὸν ταῦτα ἐπαγγεῖλάμενον πιστὸν ὀρῶν· εἰ βεβαίαν εἶχε τὴν ἀθανασίαν, ποῦ οὐκ ἂν ἔφθασεν ἀπονοίας»⁽⁴⁾; Ὡς πρὸς τὴν ἀρχέγονον ταύτην κατάστασιν τοῦ γενάρχου τὰ ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου ἰδιαίτερος τονιζόμενα σημεῖα εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅτι οὗτος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ πρὸ τῆς πτώσεως ἦτο «διαγνωστικὸς τοῦ τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρόν»⁽⁵⁾, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι οἱ πρωτόπλαστοι ἦσαν «ἠμφισπόμενοι τὸ καινὸν καὶ παραδόξον ἱμάτιον, τὸ τῆς δόξης καὶ τῆς ἄνωθεν εὐνοίας», καὶ οὕτω δὲν ἐλάμβανον αἰσθησὶν τῆς αἰσθητῆς γυμνότητος»⁽⁶⁾. Προσθέτει δὲ χαρακτηρι-

1. Εἰς Γεν. ὁμ. 16,5 καὶ 6 P.G. 53,131,132,133.

2. Πρβλ. Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα ἱερῶν Κανόνων, Τόμος Γ', Ἀθῆναι 1853, σελ. 561.

3. Εἰς Γεν. ὁμ. 21,2 P.G. 53,177. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Χρυσοστόμον, δὲν δύναται νὰ κατανοήσῃ καὶ καθορίσῃ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, καθὼς καὶ τὸ ποῦ καὶ πῶς εὐρίσκεται αὕτη εἰς τὸ σῶμα. Πρβλ. Κατὰ Ἄνομ. ὁμ. 5,4 P.G. 48,740-741.

4. Λογ. περὶ προν. 10 P.G. 63,632. Πρβλ. καὶ P.G. 47,428 καὶ 61,143-144.

5. Εἰς Γεν. λογ. 6,1 P.G. 54,606. Πρβλ. καὶ εἰς Γεν. ὁμ. 16,5 καὶ 6 P.G. 53,132-133, ἐνθα διὰ τοὺς ὑποστηρίζοντας «ὅτι μετὰ τὴν βρώσιν τοῦ ξύλου τὴν γνῶσιν ἔσχεν ὁ Ἀδὰμ τοῦ διακρίνειν τὸ καλὸν καὶ τὸ χεῖρον», λέγει ὅτι «τοῦτο τῆς ἐσχάτης ἂν εἶη ἀνοίας». Τὸ ξύλον γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται «οὐ γὰρ ἐπειδὴ αὐτὸ τὴν γνῶσιν παρεῖχεν, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ αὐτὸ γέγονεν ἡ παράβασις τῆς ἐντολῆς, καὶ ἐξ ἐκεῖνου λοιπὸν τῆς ἀμαρτίας ἐπεισηλθεν ἡ γνῶσις καὶ ἡ αἰσχύνῃ... ἐπειδὴ περὶ αὐτὸ, ὡς ἂν εἴποι τις, ἡ γυμνάσια ἦν τῆς ὑποκοῆς καὶ τῆς παρακοῆς». Πρβλ. καὶ Ι. Δαμασκηνοῦ, Ἐκδ. Ὁρθ. πιστ. P.G. 94,913. Πρβλ. καὶ Mausbach, Die ausserordentlichen Heilswege... σελ. 251.

6. Εἰς Γεν. ὁμ. 16,5 P.G. 53,131-132. Πρβλ. καὶ ἐξήγησιν τοῦ 109 (120) κανόνος τῆς ἐν Κερθαγένῃ συνόδου ὑπὸ τοῦ Ζωαναῖ καὶ Βαλασαμῶνος· «ὡς γὰρ σάρκα καὶ τότε (πρὸ τῆς πτώσεως) εἶχεν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐχ οἶαν νῦν· καὶ τοῦτό φησιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος λέγων, τοὺς δερματίνους ἀμφιέννυνται χιτῶνας, ἴσως τὴν παχυτέραν σάρκα καὶ θηγ-

στικῶς· «εἰ γὰρ μὴ ἦδει τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρόν, καὶ αὐτῶν τῶν ἀλόγων ἀλογώτερος ἦν, καὶ τῶν δούλων ὁ Δεσπότης ἀνοητότερος... Ἐὰν γὰρ τοῦτο ἀνέλης τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας, πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀνεῖλες, καὶ πολλῆς συγχύσεως τὰ πάντα ἐνέπλησας... Τὸ γὰρ καλόν καὶ πονηρόν ἐκεῖνοι μόνον ἀγνοοῦσι, ὅσοι τῶν κατὰ φύσιν εἰσὶν ἀπεστερημένοι φρενῶν»⁽¹⁾.

Τοιοῦτος λοιπὸν, καὶ δὴ αὐτεξούσιος ὢν ὁ ἄνθρωπος, ἦτο δεκτικὸς τροπῆς, ὡς ἐλέχθη, καὶ ἠδύνατο κατ' ἐλευθέραν προαίρεσιν νὰ ἐκλέξῃ εἴτε τὸ ἀγαθὸν εἴτε τὸ κακόν. Ἄλλ' ὁ διάβολος, ὑπὸ φθόνου κινούμενος διὰ τὸν ἀταλαίπωρον βίον ἐκεῖνον καὶ ὅτι, καθάπερ ἄγγελος, οὕτω σώματι συμπεπλεγμένος διῆγγεν ἐπὶ τῆς γῆς (ὁ πρωτόπλαστος), βουλόμενος αὐτὸν ὑποσκελίσαι καὶ καταβαλεῖν ἐλπιδὶ μειζόνων ὑποσχέσεων»⁽²⁾, ἐν μορφῇ ὄφεις ἐμφανισθεὶς εἰς τὴν Εὐαν, «ἐπειδὴ εὗρε τὴν γυναῖκα εὐκόλως δυναμένην δέξασθαι τὴν ἀπάτην τὴν πάσης συγγνώμης ἀπεστερημένην»⁽³⁾, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἤγειρε ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς θείας ἐντολῆς καὶ τῆς τιμωρίας διὰ τὴν βρωῶσιν ἐκ τοῦ ἀπηγορευμένου δένδρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρέστησε τὸν καρπὸν τοῦ δένδρου ὡς φέροντα εἰς πλήρη ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν πρὸς αὐτὸν καὶ οὕτω «διὰ τῆς ὀλεθρίας συμβουλῆς τὴν ἀπάτην εἰς ἔργον ἤγαγεν»⁽⁴⁾. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Εὐα, «τῆ ἐλπίδι τῆς ἰσοθείας φουσηθεῖσα... φαντασθεῖσα ἰσοθεῖαν, ἐπὶ τὴν μετάληψιν ἔσπευδε, καὶ ἐκεῖ λοιπὸν ἔτεινε καὶ τὸν λογισμὸν καὶ τὴν διάνοιαν, καὶ οὐδὲν ἕτερον περιεσκόπει, ἢ πῶς τὴν κύλικα ἐκπίη, τὴν παρὰ τοῦ πονηροῦ δαίμονος κερασθεῖσαν»⁽⁵⁾. Ὁ δαίμων ὅμως «ἔδωκε μόνον, οὐκ ἠνάγκασεν, οὐκ ἐβιάσατο»⁽⁶⁾. Διὰ δὲ τῆς Εὐας κατέστη καὶ ὁ Ἀδάμ⁽⁷⁾ μέτοχος τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς καὶ οὕτως ἀμρότεροι ἐσύρθησαν εἰς τὸν κρημνὸν τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς· «ἐπεισηῆθε γὰρ ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ παράβασις»⁽⁸⁾. Ἡ πρᾶξις αὕτη τῶν πρωτοπλάστων, ἣτοι ἡ ἐκ τοῦ ἀπηγορευμένου δένδρου βρωῶσις, κατὰ

τὴν καὶ ἀντίτυπον, ὥστε πρὸ τῆς παραβάσεως οὔτε παχεῖα ἦν ἡ σὰρξ τῷ Ἀδάμ, οὔτε φύσει θνητή. Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, μν. ἐργ. Τόμος Γ'. σελ. 561.

1. Εἰς Γεν. λογ. 6,1 P.G. 54,605-606. Ὁ Χρ. Ἀνδρούτσος ἐν τῇ Δογματικῇ του, σελ. 140, ἀναφέρει τοῦναντίον. «Κατὰ τὴν Γραφὴν ἐν πρώτοις ὁ Ἀδάμ ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ καταστάσει ἀγνοεῖ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν». Ὁρθότερα καὶ λογικώτερα φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἡ περὶ τούτου ἄποψις τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, διότι ἡ γνώμη τοῦ Χρ. Ἀνδρούτσου πλὴν ἄλλων δὲν φαίνεται συνηγοροῦσα ὑπὲρ τῆς δικαίας τιμωρίας τῶν πρωτοπλάστων διὰ τὴν πτώσιν των. Ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ καταστάσει τοῦλάχιστον κατ' ἀρχὴν, ἂν ὅχι κατὰ βῆθος, ἦτο διαγνωστικὸς «αὐτοῦ τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρόν».

2. Εἰς Γεν. ὁμ. 1,2 P.G. 53,23. Πρβλ. καὶ εἰς Γεν. ὁμ. 16,1 καὶ 2 P.G. 53,125-128. Ἐπίσης εἰς Γέν. ὁμ. 17,6 καὶ 7 P. G. 53,141-144.

3. Εἰς Γεν. ὁμ. 17,5 P.G. 53,140.

4. Εἰς Γέν. ὁμ. 17,5 P.G. 53,140.

5. Εἰς Γέν. ὁμ. 16,3 P.G. 53,129. Πρβλ. καὶ εἰς Ματθ. ὁμ. 65,6 P.G. 58,626.

6. Εἰς Γέν. ὁμ. 17,5 P.G. 53,140.

7. Πρβλ. εἰς Γεν. ὁμ. 16,4 P.G. 53,131.

8. Εἰς Γέν. ὁμ. 17,1 P.G. 53,135.

τὴν φύσιν τῆς καὶ τὴν πραγματικότητα εἶναι παρακοή⁽¹⁾, ἔχουσα ὡς κινητήριον δύναμιν τὴν φιλαυτίαν καὶ τὴν ὑπερηφάνειαν αὐτῶν⁽²⁾, ἐπιθυμούντων δι' ἰδίῳν μέσων νὰ πορισθοῦν τελειότητα καὶ εὐδαιμονίαν ἐξισούμενοι πρὸς τὸν Θεόν⁽³⁾, καὶ προτιμώντων τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξαρτήσεως τὴν ἀνεξαρτησίαν⁽⁴⁾.

Μετὰ ταῦτα ὁ Θεὸς δὲν ἐξηφάνισε τὸν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τοσαύτην ἀγνωμοσύνην πρὸς τὸν εὐεργέτην του ἐπιδείξαντα ἄνθρωπον, ἀν καὶ τοῦτο θὰ ἦτο λογικὸν ἐπακόλουθον τοῦ δικαίου· «τοῦτο μὲν γὰρ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον ἀκόλουθον ἦν, τὸν μυρία μὲν παθόντα καλὰ, ἀντὶ δὲ τούτων ἀπὸ παρακοῆς καὶ ἀχαριστίας εὐθέως τὰ προίμια τοῦ βίου πεπονημένον, ἀπολέσαι καὶ ἐκ μέσου βαλεῖν»⁽⁵⁾. Παρὰ τῷ Θεῷ ὁμοῦς «ἀναμέμικται τῷ δικαίῳ καὶ ἔλεος, καὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ αὐτὴν τὴν δικαιοσύνην φιλανθρωπίαν καλεῖσθαι»⁽⁶⁾, καὶ οὕτως ἐπέβαλεν εἰς τοὺς παραβάντας τὴν ἐντολὴν του ποινάς, αἵτινες καὶ πάλιν ἀπέβλεπον πρὸς ἀνθρώπῳσιν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν⁽⁷⁾.

2. ΣΥΝΕΠΕΒΙΑΙ ΤΗΣ ΑΜΑΡΤΙΑΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΟΠΛΑΣΤΩΝ

Ὡς γνωστὸν ὁλόκληρον τὸ χριστιανικὸν οἰκοδόμημα ἐδράζεται ἀναντιρρήτως ἐπὶ τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος⁽⁸⁾. Ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν δὲ τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἀμαρτήματος μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ προεκλήθη, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἕρις μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς τοῦ Αὐγουστίνου καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ Ἰουλιανοῦ⁽⁹⁾, ἐπισκόπου Ἡκλανοῦ (Eclanum) ἐν Ἀπουλίᾳ καὶ

1. Πρβλ. εἰς Γέν. ὁμ. 16,6 P.G. 53,133.

2. Ἡ ὑπερηφάνεια, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, εἶναι ῥίζα πάντων τῶν κακῶν «ῥίζα καὶ πηγὴ καὶ μήτηρ ἀμαρτίας». Δι' αὐτῆς «καὶ ὁ πρωτόπλαστος ἐξέπεσε τῆς μακαρίας ἐκείνης διαγωγῆς», καὶ ὁ διάβολος ἀπ' ἐκείνου κατηνέχθη τοῦ τῆς ἀξίας ὕψους». Εἰς Ἰωάν. ὁμ. 9,2 P.G. 59,72.

3. Πρβλ. Εἰς Ματθ, ὁμ. 65,6 P.G. 58,626.

4. Πρβλ. Εἰς Γέν. ὁμ. 16,4 P.G. 53,130.

5. Πρὸς Σταγ. λογ. 1,2 P.G. 47,428.

6. Εἰς Ψάλμ. 142,1 P.G. 55,448.

7. Πρβλ. πρὸς Σταγ. 1,2 P.G. 47,428.

8. Πρβλ. Pascal, Pensées, II,106. «Ἡ προπατορικὴ ἀμαρτία φαίνεται μωρόν τι εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ἀλλὰ ἐν μωρῶν τούτῳ εἶναι σοφώτερον πάσης τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας. Διότι ἄνευ αὐτῆς τί θὰ εἶπῃ τις ὅτι εἶναι ὁ ἄνθρωπος; Σύνολος ἢ κατὰστασις αὐτοῦ ἤρηται ἐκ τοῦ ἀδεισδύτου τούτου σημείου». Πρβλ. καὶ Χρ. Ἀνδρούτσου, «Ἐν μᾶθημα περὶ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, σελ. 16.

9. Ὁ Ἰουλιανὸς οὗτος ἀρνήθει μετὰ 17 ἄλλων ἐπισκόπων τῆς Ἰταλίας νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἐγκύκλιον (epistola tractoria) τοῦ Ρώμης Ζωσιμοῦ, δι' ἧς οὗτος τῷ 418 κατέκρινε τὸν Πελαγיאισμόν, καὶ ἦν ἀπέστειλε πρὸς τε τοὺς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν ἐπισκόπους, ἐξωρίσθη ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ τῷ 421 ἦλθεν εἰς τὴν Κιλικίαν, ὅπου διὰ πολλῶν συγγραμμάτων ὑπερημύνη τοῦ Πελαγיאισμού. Ἦτο μὲν σοφώτερος τοῦ Πελαγίου ἔχων πολλοὺς ζηλωτάς, ἀλλ' ἦτο καὶ ἐμπαθέστερος ἐκείνου. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του Hbr. IV ad Turbantium, Hbr. VIII ad Florum, ἐσώθησαν ἰκανὰ ἀποσπάσματα, μάλιστα παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ, ἐν τῷ Contra Julianum καὶ ἐν τῷ Opus imperfectum. Peri Ἰου-

ὄπαδοῦ τῆς αἰρέσεως τοῦ Πελαγίου. Ὁ Ἰουλιανὸς εὗρισκεν ὅτι ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τοῦ Χρυσοστόμου («de baptizatis») ἥτις σφύζεται ὀλόκληρος μόνον ἐν λατινικῇ μεταφράσει τοῦ Ἀννιανοῦ (1), ἐνῶ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου σφύζονται μόνον ἀποσπάσματα) ἠρνεῖτο δῆθεν οὗτος τὴν προπατορικὴν ἀμαρτίαν, ὅπως καὶ ὁ Πελάγιος (2). Ὁ Αὐγουστίνος ὅμως ἀπαντῶν εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀποκρούει αὐτὸν καὶ ἀναφέρει ἐκ τῆς ἐν λόγῳ ὁμιλίας τοῦ Χρυσοστόμου ἑλληνιστὶ τὸ χωρίον: «διὰ τοῦτο καὶ τὰ παῖδια βαπτίζομεν, καί-τοι ἀμαρτήματα οὐκ ἔχοντα», προσθέτων ὀρθῶς ὅτι ὁ πληθυντικὸς ἀριθμὸς «ἀμαρτήματα οὐκ ἔχοντα» δηλοῖ ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἐννοεῖ «προσωπικᾶ» ἀμαρτήματα καὶ οὐχὶ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, ὅποτε θὰ ἐχρησιμοποίει ἐνικὸν καὶ οὐχὶ πληθυντικὸν ἀριθμὸν. Δικαίως, λοιπόν, ὡς ἐκ τούτου ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Ἰουλιανὸν ἀναφωνεῖ ὁ Αὐγουστίνος: «absit, absit hoc malum de tanto viro credere aut dicere» (3)! Εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἀπάντησιν ὁ Αὐγουστίνος ἀναφέρει καὶ τινὰ ἄλλα χωρία τοῦ Χρυσοστόμου τὰ ὁποῖα θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ περαιτέρῳ ἀναπτύξει τῆς καθόλου διδασκαλίας τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τῶν συνεπειῶν καὶ ἀκολουθιῶν τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος (4).

λιανοῦ πρβλ. Κ. Κοντογόνου, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, Τόμος Α', Ἀθήναι 1876, σελ. 592 καὶ Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, σελ. 230. Πρβλ. καὶ Migne, P.G. 60,389.

1. Ὁ Ἀννιανὸς οὗτος ἦτο διάκονος τῆς ἐν Κελέδῃ τῆς Ἰταλίας Ἐκκλησίας καὶ παρερέθη εἰς τὴν ἐν Διοσπόλει σύνοδον, ἥτις συνῆλθε τῷ 415, ἐκ 14 ἐπισκόπων, πρὸς ἐξέτασιν τῶν κατὰ τὴν Παλαιστίνην ἐξαπλουμένων Πελαγιανῶν διδαγμάτων. Εἰς τὴν ἐν λόγῳ σύνοδον ὁ Πελάγιος ἠθρώθη. Ὁ Ἀννιανὸς μετέφρασεν εἰς τὴν Λατινικὴν πολλὰς τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Χρυσοστόμου προτάξας προσφωνήσεις «πρὸς τοὺς συναίρεσιώτας αὐτῶν, ἐν αἷς τὰ τῆς κακοδοξίας διδάγματα ἐξέφραξεν». (Περὶ αὐτοῦ ὁ Ἱερώνυμος πρὸς Αὐγουστίνον, August Epist. CCII). Ἐκ δὲ τῶν λατινιστῶν ὑπ' αὐτοῦ μεθερμηνουμένων Χρυσοστομικῶν ὁμιλιῶν καὶ λόγων σφύζονται: «Ὅκτώ τῶν εἰς Ματθαῖον ὁμιλιῶν καὶ οἱ ἑπτὰ λόγοι εἰς τὸν ἅγιον Ἀπόστ. Παῦλον». Πρβλ. Κ. Κοντογόνου, μν. ἐργ. σ. 593. Πρβλ. καὶ Migne, P.G. 64,54-55.

2. Πρβλ. Χρ. Ἀνδρούτσου, Δογματικαὶ Μελέται, Β'; σελ. 51. «Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ πάλαι οἱ Πελαγιανοὶ ἐστήριζον ἐπὶ τοῦ Χρυσοστόμου τὰς κατὰ τῆς προπατορικῆς ἀμαρτίας ἐνστάσεις αὐτῶν».

3. Contra Julianum I,22 P.L. 44,654 καὶ 655. Λίαν χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ὅσα περὶ τοῦ Πελαγίου λέγει ὁ Χρυσόστομος εἰς τὴν 4ην ἐπιστολὴν του πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα. «Σφόδρα ἤγλησα ὑπὲρ Πελαγίου τοῦ μονάζοντος. Ἐνόησον τοίνυν, ὅσων ἄξιοι στεφάνων εἰσὶν οἱ γενναῖοι στάντες, ὅταν ἄνδρες ἐν τοσαύτῃ ἀσκήσει διαγαγόντες καὶ καρτερία, οὕτω φανῶσιν ὑποσυρόμενοι». Migne, P. G. 52,596. Ὁ δὲ P. Albert μν. ἐργ. σελ. 211, ὑποσημ. 1, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπιστολὴν τοῦ Χρυσοστόμου, παρατηρεῖ. «Ὁ Χρυσόστομος ἐγνώρισε τὸν Πελάγιον προτοῦ γίνεαι οὗτος διάσημος. Ὁ Πελάγιος εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου εὐθὺς ὡς οὗτος ἐστάλη εἰς ἐξορίαν».

4. Ὁ Puech ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὡς ἄνω διαμάχην τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν μετὰ τὸν Χρυσόστομον παρατηρεῖ ὅτι, ἐὰν ὁ Χρυσόστομος ἔζη ὀλίγα ἔτη ἀκόμη καὶ ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν συζήτησιν, «peut-être son influence eût-elle en quelque mesure contre-balancé celle d' Augustin et contribué à emousser les pointes trop dures de la doctrine Augustinienne». Histoire de la Littérature... σελ. 528. Πρβλ. καὶ Martin, μν. ἐργ. τόμ. II, σελ. 13 ἔξ.

Ὡς πρὸς τὰς συνεπείας τῆς παραβάσεως καὶ πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, γενικῶς παρατηροῦμεν ὅτι ἡ παράβασις αὕτη διετάραξε τὴν προηγουμένην ἁρμονίαν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν, πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὸν Θεόν, ἐξ αἰτίας τῆς μεταβολῆς τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Τοῦτο ὁμῶς δὲν σημαίνει ὅτι διὰ τῆς παρακοῆς μετεβλήθη καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, διότι ὁ Θεὸς καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀγαπᾷ τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ φροντίζει περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν σπεύδων εὐθὺς ἀμέσως εἰς θεραπείαν τοῦ κακοῦ. Ὁ εὐσπλαγχνος Θεὸς «οὐδὲ τὸ τυχὸν ἀνεβάλετο, ἀλλ' εὐθέως εἶδε τὸ γεγονός, καὶ τοῦ ἔλκουσ τὸ μέγεθος, καὶ ἐπὶ τὴν ἰατρείαν ἔσπευσεν, ἵνα μὴ νομὴν ἐργασάμενον τὸ ἔλκος, ἀνίατον τὸ τραῦμα κατασκευάσῃ· διὰ τοῦτο προκαταλαμβάνειν ἐπέιγεται, καὶ εὐθέως πρὸς τὴν νομὴν τοῦ ἔλκουσ ἵσταται, καὶ οὐδὲ πρὸς βραχὺ κατέλιπεν ἀπρονόητον, τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα μιμούμενος» (1).

Κατὰ πρῶτον διὰ τῆς παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς ὁ ἄνθρωπος ἐστέρησεν ἑαυτὸν τῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀνωθεν ῥοπῆς καὶ εὐνοίας, τῆς στερεούσης τὴν ψυχὴν του κατὰ τὴν ἐπιδιώξιν τῆς ὁμοιώσεώς του πρὸς τὸν Θεόν· ἀπώλεσε δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος τὴν θείαν χάριν! Τὴν ἀπώλειαν ὁμῶς ταύτην τῆς θείας χάριτος πρέπει νὰ νοήσωμεν, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, μᾶλλον ὑποκειμενικῶς, ἥτοι ὅτι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἁμαρτίας κατέστησεν ἑαυτὸν ἀνίκανον τῆς ἀποδοχῆς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἥτις παρέχεται πάντοτε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Οὕτως ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος κατεδίκασεν (2) ἑαυτὸν εἰς διπλοῦν θάνατον, σωματικὸν καὶ ψυχικόν· εἰς τὸν σωματικόν, ὅστις ἐπέρχεται ὅταν τὸ σῶμα στερηθῇ τῆς ζωογονούσης αὐτὸ ψυχῆς, καὶ τὸν ψυχικόν, ὅστις ἐπέρχεται ὅταν ἡ ψυχὴ στερηθῇ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τῆς ζωογονούσης ταύτην διὰ τῆς ἀνωτέρας πνευματικῆς ζωῆς· «ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα τότε νεκροῦται, ὅταν ἔρημον αὐτὸ καταλίπη τῆς οἰκειᾶς ἐνεργείας ἡ ψυχὴ, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τότε νεκροῦται, ὅταν ἔρημον αὐτὴν καταλίπη τῆς οἰκειᾶς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον» (3). Εἰς τοὺς πρωτοπλάστους ὁ πνευματικὸς θάνατος ἐπῆλθε εὐθὺς μετὰ τὴν πτώσιν, ὁ δὲ σωματικὸς ἀργότερον. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι οὗτοι ἔζησαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀκόμη μετὰ τὴν βρῶσιν τοῦ καρποῦ τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, λέγει ὁ Χρυσόστομος, δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἐξεπληρώθησαν οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ, «ἢ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε», διότι ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἤκουσαν «γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ», ἔλαβον τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν, κατέστησαν θνητοὶ καὶ δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἀπέθανον(4). Καὶ ἐπειδὴ εἰσῆλθεν ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς παρακοῆς, καὶ οἱ πρωτό-

1. Εἰς Γέν. ὁμ. 17,2 P.G. 53,136.

2. Πρβλ. εἰς Ψαλμ. 3 P.G. 55,36· «ὅθεν ἡ πηγὴ τῆς ἁμαρτίας, ἐκεῖθεν ἡ πληγὴ τῆς τιμωρίας».

3. Εἰς Ἐφεσ. ὁμ. 18, 3 P.G. 62,124.

4. Εἰς Γέν. ὁμ. 17,9 P.G. 53,145-147. Πρβλ. καὶ εἰς Γεν. ὁμ. 21,2 P.G. 53,177.

πλαστοὶ ἐγένοντο θνητοί, «λοιπὸν ὁ εὐμήχανος Θεὸς κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν τὴν διαμονὴν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους οἰκονομῶν, συνεχώρησε διὰ τῆς συνουσίας ἀξιεθῆναι τὸ γένος»⁽¹⁾, ἐνῶ, ὡς ἤδη ἐλέχθη, πρὸ τῆς παρακοῆς «ἀγγελικὸν ἐμιμοῦντο βίον καὶ οὐδαμοῦ συνουσίας λόγος»⁽²⁾. Ὁ Χρυσόστομος δηλαδὴ θεωρεῖ τὴν διὰ τῆς συνουσίας γέννησιν ὡς συνέπειαν τῆς ἀμαρτίας καὶ διὰ τοῦτο προσθέτει: «...ὥστε ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων τὰ τῆς παρθενίας ἀρχὴν ἐλάμβανεν»⁽³⁾. Ἄρα κατ' αὐτὸν δὲν δύναται νὰ ἐγκληται τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα ἐν τῇ διὰ συνουσίας γεννήσει, καθ' ὅσον αὕτη εἶναι μόνον ἀποτέλεσμα αὐτοῦ καὶ οὐχὶ αἰτία⁽⁴⁾. Οὐχὶ δὲ μόνον ὁ θάνατος «ἐξ ἀμαρτίας ἔσχε τὴν ρίζαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν», ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον καὶ «τῶν νοσημάτων τὰ πολλά· ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ παθητὸς εἶναι ἡμᾶς ἐκεῖθεν γέγονεν»⁽⁵⁾. Τὸ μέγεθος τῆς διαπραχθείσης ἀμαρτίας ἐδίδασκεν εἰς τοὺς πρωτοπλάστους «μετὰ τῆς συνειδότος»⁽⁶⁾ κατηγορίας καὶ ἡ ἀφαιρέσις τῆς δόξης τῆς πρότερον αὐτοὺς καθάπερ ἱμάτιον λαμπρὸν περιστελλούσης»⁽⁷⁾.

Ἄλλῃ ἀκολουθία τῆς Ἀδαμικῆς παραβάσεως εἶναι ἡ ἀπώλεια τῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς κτίσεως, ἥτις ἐπανεστῆ κατὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ χειροτονηθέντος κυριάρχου αὐτῆς, καὶ ἡ ἐχθρικὴ στάσις τῶν θηρίων ἐναντι τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνῶ δηλαδὴ πρὸ τῆς πτώσεως, ὅταν ὁ ἄνθρωπος διετήρει καθαρὰν τὴν ἐν αὐτῷ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὰ θηρία ἦσαν ὡς δοῦλοι του καὶ ἐδίδεν οὗτος εἰς αὐτὰ καὶ ὀνόματα, μετὰ τὴν πτῶσιν ἐγένοντο ἐχθροὶ του καὶ τὸν ἐπολέμουν ὡς

1. Εἰς Γεν. ὁμ. 18,4 P.G. 53,153. Πρβλ. καὶ P.G. 53,123,133. Ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐκφέρων τὴν ἰδίαν γνώμην ἐν προκειμένῳ προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ καὶ τὸ «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε» ἰσχυρίζομενος ὅτι ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν παρέβαινε τὴν θεῖαν ἐντολήν, ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἀνθρώπων θὰ ἐγένετο ὅπως καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἀγγέλων, χωρὶς νὰ διευκρινίσῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον. (Migne, P.G. 44,189). Χαρακτηριστικὴ δὲ ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι καὶ ἡ ἐξήγησις τοῦ Ζωναρᾶ καὶ τοῦ Βαλσαμῶνος τοῦ 114 (125) κανόνος τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου: «καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ λέγει· ἐν ἀμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου. Εἰ μὴ γὰρ ὁ νόμος ἐπεκουρεί τῷ γάμῳ, ἀμαρτία ἂν ἐλογίζετο ἡ μίξις, φιλοσαρκίαν καὶ ὄρεξιν σαρκικὴν ἔχουσα κινουσαν εἰς αὐτήν, καὶ διὰ παιδοποιεῖαν γίνηται. Διὸ καὶ ἐν ἀμαρτίαις, εἶπεν ὁ Δαυὶδ, ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου· εἰ γὰρ αἰτίαν ἔχει τὴν τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίαν τῶν σωμάτων ἢ γένεσις, τοιαῦτα πάντως καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα». Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, μν. ἐργ. τόμος Γ'. σελ. 567-568.

2. Εἰς Γεν. ὁμ. 18,4 P.G. 53,153.

3. Εἰς Γεν. ὁμ. 18,4. P.G. 53,153. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ παραδείγματος τῶν λεγομένων Θεολογούμενων, καθ' ὅτι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἔχει διατυπωθῆ σαφῶς καὶ ἀuthεντικῶς ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

4. Πρβλ. καὶ τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ι. Δαμασκηνοῦ, Ἐκδ. ὀρθ. πίστ. P.G. 94,1208.

5. Εἰς Ματθ. ὁμ. 27,2. P.G. 57,345.

6. Περὶ τῆς περὶ συνειδότος διδασκαλίας τοῦ Χρυσοστόμου ἰδὲ πλεῖονα παρὰ Δανιὴλ Δημητρίου, μν. ἐργ. σελ. 16-22.

7. Εἰς Γεν. ὁμ. 17,2 P.G. 53,136. Πρβλ. καὶ L. Meyer, μν. ἐργ. σελ. 195.

ξένον⁽¹⁾. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὁ Χρυσόστομος πολυειδῶς ἐξαίρει τὴν ἀντίθεσιν τῆς παρακοῆς τοῦ Ἀδάμ πρὸς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ δικαιολογεῖ τὸ καθολικὸν τοῦ θανάτου διὰ τῆς ἐκ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ πάντας δωρεᾶς, λέγων· «ὡσπερ ἐκεῖνος (ὁ Ἀδάμ) τοῖς ἐξ αὐτοῦ, καίτοι γε μὴ φαγοῦσιν ἀπὸ τοῦ ξύλου, γέγονεν αἴτιος θανάτου τοῦ διὰ τὴν βρώσιν εἰσαχθέντος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς ἐξ αὐτοῦ, καίτοι γε οὐ δικαιοπραγήσασι, γέγονε πρόξενος δικαιοσύνης, ἣν διὰ τοῦ σταυροῦ πᾶσι ἡμῖν ἐχαρίσατο»⁽²⁾.

Πρὸς τούτοις ὁ Χρυσόστομος διδάσκει ὅτι ἡ ἁμαρτία ἔλαβε μὲν τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀδάμ παραβάσεως τῆς πρώτης ἐντολῆς, ἤσκησε δὲ ὀλεθριωτάτην ἐπίδρασιν καὶ δύναμιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, «ὀδὸν τινα καὶ τρίβον»⁽³⁾ τοῦ γένους ἀείποτε ἐργαζομένη ἐξησθένησε τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἰσχὺν τῆς θελήσεως γενικῶς ὅμως «ὁ μὲν Ἀδάμ πᾶσαν ἀνέτρεψε τὴν ἐντολὴν καὶ παρέβη τὸν νόμον· ὁ δὲ Θεὸς οὐ πᾶσαν ἔλυσε τὴν τιμὴν, οὐδὲ πάσης ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς ἐξουσίας»⁽⁴⁾. Προσέτι ἐκάστη τιμωρία παρεκτείνεται «τῷ αἰῶνι, ἵνα μὴ μόνον αὐτοὶ κερδάνωσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ εἰς τὸ ἐξῆς μέλλοντες γίνεσθαι δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων διδάσκωνται, πόθεν αὐτοῖς τὰ τῆς τιμωρίας ταύτης ἐπήχθη»⁽⁵⁾.

Ὁ Χρυσόστομος ποιεῖται σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ τῆς ἁμαρτίας τοῦ Ἀδάμ καὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἐκάστου ἀνθρώπου⁽⁶⁾. «Τί οὖν ἐγὼ πάθω, φησί; δι' ἐκεῖνον ἀπόλλυμαι; Μάλιστα μὲν οὐ δι' ἐκεῖνον· οὐδὲ γὰρ σὺ ἀναμάρτητος ἔμεινας, ἀλλ' εἰ καὶ μὴ τὴν αὐτὴν (τοῦ Ἀδάμ) ἁμαρτίαν, ἑτέραν γοῦν ἡμαρτες»⁽⁷⁾. Τὸ δὲ «ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον» ἐρμηνεύει «ἐκείνου πεσοντός καὶ οἱ μὴ φαγόντες

1. Πρβλ. εἰς Ψαλμ. 3 P.G. 55,37. Ὁ Αὐγουστίνος εἰς τὸ σύγγραμμα του «Contra Julianum Pelagianum (libr. I)» ἀναφέρει καὶ τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς ὑποστήριξιν τῆς περὶ προπατορικῆς ἁμαρτίας διδασκαλίας του χωρὶς ὅτι ἀναφέρει καὶ τὴν ὁμιλίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἀπαντᾷ, ἀλλὰ λέγει ἀπλῶς (in sermone quodam). Migne, P.L. 44,657.

2. Εἰς Ῥωμ. ὁμ. 10,1 P.G. 60,475. Πρβλ. καὶ εἰς Ῥωμ. ὁμ. 16,5 P.G.60,555.

3. Πρβλ. Δ. Κυριακοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, τόμος Ι, Ἀθήναι 1897, σελ. 303.

4. Εἰς Γέν. λογ. 3,2 P.G. 54,592. Πρβλ. καὶ εἰς Γέν. 21,2 P.G. 53,177.

5. Εἰς Γέν. ὁμ. 17,9 P.G. 53,146.

6. Πρβλ. Χρ. Ἀνδρούτσου, Δεύτερον μάθημα περὶ προπ. ἁμαρτ. σελ. 43,45-48.

7. Εἰς Α' Κορ. ὁμ. 17,4 P.G. 61,144. Ἐπὶ τοῦ χωρίου τούτου ἔσπευσαν θεολόγοι τινὲς νὰ στηρίξουν τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ Χρυσόστομος δὲν ἀπεδέχετο τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα. Καὶ νὰ μὲν ἐκ πρώτης ὕψεως φαίνεται ὅτι ἡ διαφθορὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀποδίδεται ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ οὐχὶ εἰς τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Ἀδάμ, ἀλλὰ εἰς τὰς προσωπικὰς ἁμαρτίας ἐκάστου ἀτόμου. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον θέλει ἐνταῦθα νὰ τονίσῃ ὁ Χρυσόστομος εἶναι ὅτι δὲν δικαιούμεθα ἡμεῖς τὴν εὐθύνην τῆς καταδίκης μας νὰ ἐπιρρίπτωμεν μόνον ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ, τοσοῦτω μάλλον ὅσῳ ἔχομεν καὶ πολλὰς προσωπικὰς ἁμαρτίας. Ἄλλως τε δὲν πρέπει νὰ λημονῆται τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν ὁμιλίαν του ταύτην ὁ Χρυσόστομος ἀπευθύνεται πρὸς ἤδη βαπτισθέντας, ἦτοι ἀπαλλαγέντας τοῦ προπατορικῆς ἁμαρτήματος καὶ μὴ δικαιουμένους νὰ αἰτιῶνται τὸν Ἀδάμ διὰ τὰς ἁμαρτίας των. Πρβλ. καὶ D. Jaksic, μν. ἐργ. σελ. 160.

ἀπὸ τοῦ ξύλου γεγόνασιν ἐξ ἐκείνου πάντες θνητοί»⁽¹⁾), ἂν καὶ ἀνομολογῆ τὸ ἁμαρτάνειν κοινὸν καὶ ἔμφυτον πᾶσι. Τὸν θάνατον δηλαδὴ ἐκδέχεται μᾶλλον ὡς ἀναγκαίαν ἀκολουθίαν τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδάμ, τοῦ ὁποίου ἡ διαφθαρεῖσα φύσις καὶ ὑπαχθεῖσα τοῖς δεσμοῖς τοῦ θανάτου, ἐγένετο θνητὴ καὶ διεφθαρμένη φύσις πάντων ἡμῶν, ὡς καταγομένων ἀπ' αὐτοῦ. Περὶ τῶν συνεπειῶν δὲ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος γενικῶς παρατηρεῖ ὅτι ὁ Θεὸς ἐπιθεὶς καταδίκην παντὶ τρόπῳ τὴν καταδίκην ταύτην (κουφοτέραν βούλεται ποιῆσαι.... καὶ γὰρ τὸ δοῦναι τὴν τιμὴν ἡμῖν, καὶ τὸ πάλιν ἀφελεῖν τὴν τιμὴν, καὶ τὸ μὴ πᾶσαν ἀφελεῖν αὐτήν, καὶ τὸ τὸν φόβον ἡμῖν ἐπιστῆσαι τῶν θηρίων, καὶ πάντα, ἂν τις ἐξετάζῃ, πολλῆς γέμει σοφίας, πολλῆς κηδεμονίας, πολλῆς φιλανθρωπίας⁽²⁾)). Ἐὰν τυχόν καὶ μετὰ τὴν παράβασιν τῆς Θείας ἐντολῆς, ὅπερ ἀποτελεῖ θανάσιμον ἁμαρτίαν⁽³⁾), ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔμενε τιμῆς, «τρισὶν ἂν περιέπεσε τοῖς ἐσχάτοις κακοῖς. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸν Θεὸν ἂν ἐνόμισε εἶναι βᾶσκανον, καὶ ἀπατεῶνα, καὶ ψεύστην· δεύτερον δὲ τὸν ἀληθῶς ἀπατεῶνα, καὶ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς βασκανίας πατέρα, καὶ εὐεργέτην καὶ φίλον· καὶ πρὸς τούτοις ἀθάνατα ἂν διετέλεσεν ἁμαρτάνων τοῦ λοιποῦ»⁽⁴⁾). Αἱ δὲ πολυειδεῖς θλίψεις, ἰδρῶτες καὶ πόνοι, καὶ «τὸ ἀπαρρησίαστον» καὶ τὰ ἄλλα παθήματα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, τὰ ἐκπηγάζοντα ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ «οὐχ ἤττον τὴν κηδεμονίαν τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐνδείκνυται»⁽⁵⁾), καθ' ὅσον χρησιμεύουν εἰς ἡμᾶς ὡς ἀφορμαὶ πρὸς ἐκγύμνασιν καὶ στερέωσιν ἐν τῷ ἀγαθῷ· «εἰ γὰρ καὶ τούτων ἐπικειμένων οὐ διαλιμπάνομεν ἁμαρτάνοντες, τί οὐκ ἂν ἐτολμήσαμεν, εἰ πρὸς τρυφήν καὶ ἀργίαν ἀνῆκνεν ἡμᾶς ὁ Θεός»⁽⁶⁾).

Ἐκ τῶν εἰρημένων προκύπτει σαφῶς ὅτι, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὁ Χρυσόστομος ἔχεται τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ⁽⁷⁾).

3. Η ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΙΝ

Ἡ περὶ τοῦ ἀνθρώπου πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἀρχεται ἀπὸ τῆς προαιωνίου βουλῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἀνθρώπινον ὂν εἶναι

1. Εἰς Ῥωμ. ὁμ. 10,1 P.G. 60,474. Εἶναι ἀληθὲς ὁμῶς ὅτι ἀλλαχοῦ παρατηρεῖ «τὸ μὲν γὰρ ἕτερον δι' ἕτερον κολάζεσθαι, οὐ σφόδρα δοκεῖ λόγον ἔχειν». P. G. 60,475-476.

2. Εἰς Γέν. λογ. 3,2 P.G. 54,593.

3. Εἰς Ῥωμ. ὁμ. 10,1 P.G. 60,475.

4. Πρὸς Σταγ. λογ. 1,3 P.G. 47,429.

5. Αὐτόθι, πρβλ. καὶ αὐτόθι, σελ. 428.

6. Αὐτόθι. Πρβλ. καὶ εἰς Γεν. ὁμ. 16,4. P.G. 53,131.

7. Πρβλ. καὶ N. Marini μν. ἐργ. σελ. 184, ἐνθα ἀναφέρεται ὅτι καὶ ὁ πάπας Κελεστίνος ἀνεγνώρισε τὴν περὶ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας διδασκαλίαν τοῦ Χρυσοστόμου ὡς κατὰ πάντα ὀρθόδοξον. Πρβλ. καὶ Π. Δημητροπούλου, Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, Ἀθήναι 1954, σελ. 85.

τοιούτων ὥστε οὐδέποτε καὶ εἰς οὐδεμίαν κατάστασιν τοῦ βίου του δύναται νὰ ὑπάρχη ὡς πραγματικὸν ἀνθρώπινον ὄν ἄνευ τῆς θείας προνοίας· «οὐ γὰρ δὴ μόνον οὐκ ὄντας ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ γενομένους διακρατεῖ»⁽¹⁾, καὶ «οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ὃς οὐκ ἀπολαύει τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Εἰ δὲ μὴ πάντες ὁμοίως, μηδὲ καθ' ἓνα τρόπον, καὶ τοῦτο προνοίας μέγιστον εἶδος ἔστι. Πρὸς γὰρ τὸ ἐκάστῳ λυσιτελοῦν καὶ τὸ τῆς προνοίας ἐπιδεικνυται»⁽²⁾.

Ἡ θεία πρόνοια ἰδίως ἐνισχύεται καὶ ποικιλοτρόπως ἐκδηλοῦται προκειμένου περὶ τοῦ πεσόντος ἀνθρώπου⁽³⁾. Προϊδῶν ἤδη πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου τὴν πτώσιν του, τὴν ἁμαρτίαν, ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἔλεει αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ φιλανθρωπίᾳ καὶ χρηστότητι⁽⁴⁾ ἀπεφάσισεν ὅπως ἐν καιρῷ σῶσῃ τὸν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ διαβόλου πεσόντα ἄνθρωπον. Ἄλλως τε «διὰ τοῦτο καὶ ἡμᾶς ἐδημιούργησεν..... ἵνα σῶσῃ καὶ τῆς πλάνης ἐλευθερώσας τῆς βασιλείας τὴν ἀπόλαυσιν ἡμῶν δωρήσῃται»⁽⁵⁾. Πρὸς τοῦτο ὁ Θεὸς ἐξεῦρε τὸ μέσον τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς σωτηρίας διὰ τῆς ἀποστολῆς εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ. Τὸ προαιώνιον τοῦτο σχέδιον τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ἐξεύρεσις καὶ ὁ καθορισμὸς τοῦ τῆς σωτηρίας μέσου καλεῖται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ «βουλὴ καὶ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ»⁽⁶⁾, «μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ»⁽⁷⁾, «χρόνοις αἰώνιοις σεσιγημένον» καὶ «ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν»⁽⁸⁾ ἐν τῷ Θεῷ. Τὴν βουλὴν ταύτην ἐξετέλεσεν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνανθρωπήσας «ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου», ἥτοι «ἐπεὶ πάντα ἐπραξε καὶ δι' ἀγγέλων, καὶ διὰ προφητῶν, καὶ διὰ νόμου, καὶ οὐδὲν πλέον ἐγένετο, ἀλλ' ἐκινδύνευεν εἰκῆ γεγενῆσθαι ἄνθρωπος, εἰκῆ παρῆχθαι, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπὶ κακῷ, πάντων ἀπολλυμένων ἀπλῶς, καὶ μειζρόνως ἢ ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ»⁽⁹⁾. Ἐπομένως, ἡ ἐκτέλεσις τῆς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων βουλῆς τοῦ Θεοῦ δὲν ἐγένετο εὐθὺς μετὰ τὴν πτώσιν, οὔτε καὶ ὀλίγον ἀργότερον, ἀλλὰ προηγήθη «τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου»⁽¹⁰⁾ μακρὰ περίοδος πολλαπλῆς προπαρασκευῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἰς τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν⁽¹¹⁾. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρὸ Χριστοῦ ἀνθρωπότης διακρίνεται εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας ἔθνικοὺς καὶ

1. Εἰς Ψαλμ. 138,1 P.G. 55,412.

2. Εἰς Ματθ. ὁμ. 28,3 P.G. 57,354.

3. Πρβλ. Πρὸς Σταγ. λογ. 1,2 P.G. 47,428.

4. Ἐφ. 2,4. Τίτ. 3,5.

5. Εἰς Γεν. ὁμ. 3,4. P.G. 53,36.

6. Πραξ. Ἁπ. 2,23.

7. Ἐφ. 1,9.

8. Ῥωμ. 16,25,26. Κολ. 1,26.

9. Εἰς Ἐφ. ὁμ. 1,4. P.G. 62,16.

10. Γαλ. 4,4.

11. Ἐβρ. 1, 1-3. Α' Πέτρ. 1,10. Ἐφ. 1,10. Ἡσαίου 9,6. Πρβλ. καὶ εἰς Ῥωμ. ὁμ. 3,3 P.G. 60,415.

εἰς τὸν περιούσιον τοῦ Κυρίου λαόν, τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἡ προπαρασκευὴ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ἀπολύτρωσιν εἶναι διττή.

Ἡ προπαρασκευὴ τῶν ἐθνικῶν, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, οὐσιαστικῶς δὲν ὑπολείπεται τῆς τῶν Ἰουδαίων τοιαύτης, διότι «κοινὰ τὰ τῆς προνοίας ἦν, εἰ καὶ διαφόρως» (1). Ἐὰν εἰς τοὺς Ἰουδαίους «ἐδόθη νόμος γραπτός», εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἐδόθη «νόμος φυσικὸς καὶ οὐδὲν ἕλαττον εἶχον, εἴ γε ἐβούλοντο, ἀλλὰ καὶ νικᾶν ἠδύναντο» (2). Τὸν φυσικὸν νόμον «ἐνδοθεν εἶχον ἅπαντες ἐνηχοῦντα, τί μὲν καλόν, τί δὲ οὐ τοιοῦτον. Ὁμοῦ γὰρ πλάττων τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός, τοῦτο αὐτῷ ἐνέθηκε δικαστήριον ἀδέκαστον, τὴν ἐν ἐκάστῳ τοῦ συνειδότης ψῆφον» (3). Ὁ ἠθικὸς οὗτος νόμος, ὁ ἐξαγγελόμενος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει καὶ τῷ λογισμῷ (4), διατηρεῖ καὶ ἀναζωοपुरεῖ τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δύναμιν πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς αἵρεσιν, καὶ τὴν τῆς κακίας φυγὴν» (5). Καὶ ναὶ μὲν εἰς πάντα τὰ ἔθνη δὲν ἔπεμψεν πλάκας, «οὐ γράμματα, οὐ νομοθέτην Μωϋσέα, οὐ τᾶλλα τὰ ἐπὶ τοῦ Σινᾶ ὄρους» (6), ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἦτο ἐπαρκὴς ὁ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει ἐξαγγελόμενος ἠθικὸς νόμος, διότι «ἡ μέντοι πᾶσα φύσις ἢ ἀνθρωπίνη ἀρκοῦντα εἶχε τὸν ἀπὸ τοῦ συνειδότης νόμον» (7), καὶ οὕτως ἀποδεικνύεται, ὅτι «πάσης ἀπῆλαυσε προνοίας ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις. Καὶ γὰρ τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἦν αὐτοῖς, καὶ τί μὲν καλόν, τί δὲ κακὸν ἤδεσαν δι' ὧν τοὺς ἄλλους ἔκριναν» (8).

Παραλλήλως ὁ Θεὸς προπαρασκευάζει τοὺς ἐθνικοὺς εἰς τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν καὶ δι' ἄλλου τρόπου. Ναὶ μὲν εἰς αὐτοὺς οὐδαμῶς ἀφῆκε φωνὴν ἄνωθεν, ἀλλ' ὁ φωνῆς αὐτοὺς ἐφέλικεσθαι μᾶλλον ἠδύνατο, τοῦτο ἐποίησε, τὴν κτίσιν εἰς μέσον προθεῖς, ὥστε καὶ σοφὸν καὶ ἰδιώτην, καὶ Σκύθην καὶ βάρβαρον διὰ τῆς ὕψεως καταμαθόντα τῶν ὀρωμένων τὸ κάλλος ἐπὶ τὸν θεὸν ἀναβαίνειν» (9). Τοῦτο, βεβαίως, δὲν σημαίνει ὅτι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ μόνον ἐδημιούργησε τὴν φύσιν ὁ Θεός, «εἰ καὶ τοῦτο ἐξέβη» (10). Οὕτε πάλιν ὁ Θεὸς «διδασκαλίαν τσαυτήν εἰς μέσον προὔθηκεν», διὰ νὰ ἀποστερήσῃ τοὺς ἐθνικοὺς πάσης

1. Εἰς Ῥωμ. ὁμ. 7,4. P.G. 60,447.

2. Αὐτόθι.

3. Εἰς Ψαλμ. 147,3. P.G. 55,482.

4. Πρβλ. εἰς Ῥωμ. ὁμ. 5,5. P.G. 60,429.

5. Αὐτόθι.

6. Εἰς Ψαλμ. 147,3. P.G. 55,482.

7. Εἰς Ψαλμ. 147,3. P.G. 55,482.

8. Εἰς Ῥωμ. ὁμ. 5,5. P.G. 60,429.

9. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 3,2 P. G. 60, 412. Πρβλ. καὶ 52,488· «ἡ διὰ τῆς κτίσεως φωνὴ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐστὶν ἀκουστή». Πρβλ. καὶ 52,491, ἔνθα λέγει ὅτι, «τὴν θαυμασίαν ταύτην καὶ παναρμόνιον κτίσιν», σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν, «καὶ πρὸς ψυχῆς φιλοσοφίαν, καὶ πρὸς θεογνωσίας ὁδὸν ἐπιτηδείαν κατεσκεύασε διὰ σὲ (τὸν ἄνθρωπον)».

10. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 3,2 P. G. 60,413.

ἀπολογίας, «ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἐπιγνώσιν· ἀγνωμονήσαντες δέ, πάσης ἑαυτοῦς ἐστέρησαν ἀπολογίας»⁽¹⁾, καθ' ἕσπον «προϋήθηκεν ἀντὶ διδασκαλίας εἰς μέσον τὸν κόσμον· ἔδωκε νοῦν καὶ διάνοιαν δυναμένην τὸ δέον συνιδεῖν»⁽²⁾.

Ταῦτα πάντα δὲ «χάριτος ἦν μερίστης καὶ φιλανθρωπίας ἀφάτου»⁽³⁾, καὶ τοῦτο διότι ἐπόμενον ἦτο «τοὺς τὴν ἅπαξ δοθεῖσαν ἐντολὴν παραχαράττοντας, κολάζεσθαι καὶ τιμωρεῖσθαι· τὸ δὲ γινόμενον οὐ τοῦτο ἦν, ἀλλὰ πάλιν διόρθωσις καὶ συγγνώμη οὐκ ὀφειλομένη, ἀλλὰ ὑπὸ ἐλέου καὶ χάριτος διδομένη»⁽⁴⁾ ὑπὸ τοῦ εὐσπλαγγνοῦ Θεοῦ, ὅστις ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους οὐδὲν παρέλειψεν ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ποιῶν. Μὴ ἀρκεσθεῖς εἰς τὴν ἀπὸ τῆς κτίσεως διδασκαλίαν πρὸς θεογνωσίαν, ἐπειδὴ πολλοὶ ἐξ ἰδίας βραθυμίας οὐδὲν ὠφελήθησαν ἐξ αὐτῆς, «καὶ ἐτέρας ἔτεμεν ὁδοὺς διδασκαλίας, καὶ τέλος, τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν εἰργάσατο, καὶ τὸν Υἱὸν ἀπέστειλε τὸν ἑαυτοῦ, τὸν Υἱὸν τὸν γνήσιον, τὸν Μονογενῆ»⁽⁵⁾.

4. Η ΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ ΕΝ Τῷ ΑΠΟΛΥΤΡΩΤΙΚῷ ΣΧΕΔΙῷ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ὁ Θεὸς διὰ τῆς μυστηριώδους ἐνεργείας τῆς πανσόφου προνοίας του διετῆρει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τὴν πίστιν εἰς τὸν μέλλοντα σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν ἀπὸ τῶν φοβερῶν συνεπειῶν τῆς πτώσεως⁽⁶⁾. Ἡ πίστις ὅμως αὕτη βαθμηδὸν ἀπώλεσε τοσοῦτον ἀπὸ τῆς σαφηνείας καὶ τῆς δυνάμεώς της, ὥστε ὑπῆρχε κίνδυνος ἢ ἀξέθηεῖσα ἐν τῷ μεταξύ κακία νὰ τὴν καταστρέψῃ ἐντελῶς. Πρὸς ματαιώσιν τούτου ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἀρρήτῳ ἀγαθότητι καὶ τῇ ἀνεξιχνίαστῳ φιλανθρωπία αὐτοῦ ἐξέλεξε τὸν δίκαιον Ἀβραάμ καὶ τὸν κατέστησε πατέρα τοῦ περιουσίου λαοῦ, τῶν Ἰουδαίων⁽⁷⁾, ἐξ οὗ θὰ προήρχετο ὁ Σωτῆρ καὶ Λυτρωτὴς τοῦ κόσμου⁽⁸⁾. Τὸν περιούσιον τοῦτον λαὸν προπαρασκευάζει ὁ Θεὸς εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ἀπολύτρωσιν πολυειδῶς. Ὡς πρὸς τοῦτο ὁ Χρυσόστομος ἰδίᾳ τονίζει ὅτι ἡ ἐκλογή τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ ἀνάδειξις αὐτῶν εἰς περιούσιον λαὸν ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν θείαν χάριν. «Τὸ γὰρ Ἰουδαῖον ὀνομάζεσθαι, καὶ γινώσκειν τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζειν τὰ διαφέροντα, οὐκ αὐτῶν ἦν κατόρθωμα, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος»⁽⁹⁾.

1. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 3,2 P. G. 60,413.

2. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 3,3 P. G. 60,415.

3. Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 14,2. P. G. 59,94.

4. Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 14,2. P. G. 59,94.

5. Πρὸς σκανδ. κτλ. Κεφ. 8 P. G. 52,497.

6. Πρβλ. εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 8,1. P. G. 59,66.

7. Οἱ Ἰουδαῖοι ἐξελέγησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς περιούσιος λαὸς «οὐκ ἐξ οἰκείων κατ' ὀρθωμάτων», ἀλλὰ «χάριτι ταύτης ἔτυχον τῆς τιμῆς». Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 14,2 P.G. 59,94.

8. Εἰς Γαλ. Κεφ. 3,4. P.G. 61,654. «ἐπηγγείλατο τῷ Ἀβραάμ διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ εὐλογεῖσθαι τὰ ἔθνη· σπέρμα δὲ αὐτοῦ κατὰ σάρκα ἐστὶν ὁ Χριστός».

9. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 6,4. P. G. 60,437.

Ὡς γνωστόν, ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς «δι' ἑαυτοῦ διελέγετο τοῖς ἀνθρώποις, ὡς ἀνθρώποις ἀκοῦσαι δυνατὸν ἦν. Οὕτως γὰρ πρὸς τὸν Ἀδάμ ἤλθεν· οὕτως τῷ Καὶν ἐπέτιμησεν· οὕτως τῷ Νῶε διελέχθη· οὕτως ἐπεξενώθη τῷ Ἀβραάμ» (1). Ὅταν ὁμοῦς «εἰς πολλὴν κακίαν ἐξώκειλε πᾶσα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις» (2), ὁ Δημιουργὸς καὶ πάλιν δὲν ἀπεστράφη τελείως τοὺς ἀνθρώπους τοὺς γενομένους ἀναξίους τῆς ἀπ' εὐθείας ὁμιλίας του, ἀλλὰ καὶ πάλιν βουλόμενος ἀνανεώσασθαι τὴν πρὸς αὐτοὺς φιλίαν, καθάπερ ἀνθρώποις μακρὰν ἀφεστῶσι γράμματα πέμπει, πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκόμενος πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν. Καὶ ταῦτα τὰ γράμματα ἐπεμψε μὲν ὁ Θεός, ἐκόμισε δὲ Μωσῆς (3). Ὁ γραπτὸς οὗτος νόμος εἶναι ἀνάγκησις τοῦ διαφθαρέντος ἀγράφου ἡθικοῦ νόμου (4). Ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ γραπτοῦ ἡθικοῦ νόμου του, τοῦ ἀποτρέποντος καὶ παρεμποδίζοντος τὴν ἁμαρτίαν, φέρει τοὺς Ἰουδαίους εἰς συναίσθησιν τῆς ἐνοικουσίας ἁμαρτίας (5), καὶ συνεπῶς ὁ νόμος «οὐκ εἰκῆ, ἀλλὰ πάνυ χρησίμως ἐδόθη» (6), καθ' ὅσον ἐχρησίμευσεν εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἀντὶ χαλινού, «παιδεύων, ῥυθμιζων, καλύων παραβαίνειν, εἰ καὶ μὴ πάσας, ἀλλ' ὁμοῦς κἂν ἐκ μιᾶς τῶν ἐντολῶν. Ὡστε οὐ μικρὸν τὸ κέρδος τοῦ νόμου» (7). Οὕτως ἐξεγείρων τὸ συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς, ὁ νόμος διεγείρει καὶ τὸν πόθον εἰς ἀπολύτρωσιν καὶ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἐπιδεικτικὸν τῆς σωτηρίας καὶ γίνεται παιδαγωγὸς εἰς Χριστὸν καὶ ἐπομένως καὶ συνεργὸς τῆς χάριτος ἐν τῷ ἔργῳ τῆς πίστεως καὶ τῆς σωτηρίας· «εἰ τοίνυν ὁ νόμος παιδαγωγός, καὶ ὑπ' αὐτὸν ἐφρουρούμεθα συγκεκλεισμένοι, οὐκ ἐναντίος τῆς χάριτος, ἀλλὰ καὶ συνεργός» (8), ὡς δοθεὶς ἀκριβῶς «ἕνα προοδοποίησιν τῇ πίστει» (9), καὶ οἱ Ἰουδαῖοι συναίσθανόμενοι τὴν ἐνοικοῦσαν ἁμαρτίαν, «τὰ τραύματα», «ἕνα ποθήσωσι τὸν ἱατρὸν» (10).

1. Εἰς Γένεσ. ὁμιλ. 2,2. P. G. 53,27-28.

2. Εἰς Γένεσ. ὁμιλ. 2,2. P. G. 53,28.

3. Εἰς Γένεσ. ὁμιλ. 2,2. P. G. 53,28. Εἰς τὸ «Ἅγιον Πνεῦμα ὁ Χρυσόστομος ἀποδίδει ἰδιαιτέραν ἐνέργειαν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς οικονομίας τῆς ἡμετέρας σωτηρίας τὸ πρῶτον ἐνταῦθα κατὰ τὴν χορήγησιν τοῦ γραπτοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, «τοῦ δοθέντος ὑπὸ τοῦ Πνεύματος». (Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 13,4. P. G. 60,513).

4. Πρβλ. εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 14,2. P. G. 59,94.

5. Πρβλ. εἰς Γαλ. Κεφ. 3,5. P. G. 61,655· «ἐπειδὴ γὰρ Ἰουδαῖοι οὐδὲ τῶν ἁμαρτημάτων ἠσθάνοντο τῶν οικειῶν, οἱ δὲ μὴ αἰσθανόμενοι, οὐδὲ ἀφέσεως ἐπεθύμουν, ἔδωκε τὸν νόμον ἐλέγχοντα τὰ τραύματα, ἕνα ποθήσωσι τὸν ἱατρὸν...Ἐἰ γὰρ μὴ νόμος ἐδόθη, πάντες εἰς κακίαν ἐξώκειλαν καὶ οὐδεὶς ἔμελλεν Ἰουδαίων ἔσσεσθαι ὁ ἀκουσόμενος τοῦ Χριστοῦ· νυνὶ δὲ δοθεὶς, δύο ταῦτα κατάρθρωσεν, ἀρετὴν σύμμετρον παιδεύσας τοὺς προσέχοντας, καὶ πείσας εἰδέναι τὰ οικεῖα ἁμαρτήματα, ὁ μάλιστα αὐτοὺς ἐποίει προθυμότερους πρὸς τὸ ζητεῖν τὸν Ἰῶν».

6. Εἰς Γαλ. Κεφ. 3,4. P. G. 61,654.

7. Αὐτόθι.

8. Εἰς Γαλ. κεφ. 3,5. P. G. 61,656.

9. Εἰς Γαλ. Κεφ. 3,4. P. G. 61,653-654.

10. Εἰς Γαλ. Κεφ. 3,5. P. G. 61,655. Οὕτω ὁ Χρυσόστομος ἀναφερόμενος εἰς τὸ

δηλ. εἰς τὸν κόσμον τὸν Μονογενῆ αὐτοῦ Υἱόν⁽¹⁾, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὅστις ἐνηνθρώπησεν «ἕνα τῆς ἀμαρτίας ἢ τυραννὸς ἀναιρεθῆ, ἕνα καθαιρεθῆ τοῦ διαβόλου ἢ ἀκρόπολις, ἕνα τμηθῆ τοῦ θανάτου τὰ νεῦρα, ἕνα ἀνοιγῶσιν ἡμῖν αἱ τοῦ οὐρανοῦ πύλαι, ἕνα ἀφανισθῆ ἡ ἀρά, ἕνα ἢ προτέρα καταδίκη λυθῆ»⁽²⁾. Ἡ διὰ τοῦ Κυρίου λύτρωσις αὕτη προσφέρεται εἰς πάντας ἀνεξαίρετως δωρεάν, μὴ προσδιοριζομένη ὑπὸ ἀνθρωπίνων ὄρων, καὶ ἀποτελεῖ «τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν»⁽³⁾ τοῦ Θεοῦ, ἐκδήλωσις τῆς ὑπεράτης ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὡς τοιαύτη, ὡς εἶδομεν, ὀνομάζεται χάρις ὑπὸ τῶν ἱερῶν συγγραφέων τῆς Κ. Διαθήκης⁽⁴⁾, καὶ ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου⁽⁵⁾.

Οὕτω διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως, τοῦ βίου καὶ τῆς διδασκαλίας, κυρίως δὲ διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ἀποκατεστάθη ἢ μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων κοινωνία καὶ διηνοίχθη ἢ πρὸς τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν αἰωνιότητα ἄγουσα ὁδός, καθ' ἣσον ὁ Χριστὸς ἀπῆλλαξεν ἡμᾶς καὶ τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἠσφαλίσατο... Ὁ μὲν γὰρ νόμος καὶ πρὸς τὸ ἐν ἡσθένει, ἢ δὲ χάρις πρὸς ἀμφοτέρα δυνατὴ γέγονε»⁽⁶⁾. Καὶ τώρα πλέον ὀμιλοῦμεν περὶ «χρόνων τῆς χάριτος», περὶ «ἐπιδείξεως καὶ ἐκλάμψεως τοσαύτης χάριτος»⁽⁷⁾. Πρὸς οἰκείωσιν ὁμοῦ καὶ ἰδιοποίησιν τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως ἕκαστος ἄνθρωπος ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην καὶ πάλιν τῆς

ἐπιέγεται, κἂν βασιλέως υἱὸς ᾖ, κἂν εὐτελῆ τινα καὶ ἀπερριμένην, κἂν θεραπευιδα καταγνησασθαι μέλλῃ· οὕτω καὶ ἐνταῦθα συνέβη· οὐκ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνῆλθε τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις, ἀλλ' αὐτὸς πρὸς τὴν εὐκαταφρόνητον ταύτην καὶ εὐτελῆ παραγέγονε· καὶ γενομένων τῶν γάμων, οὐκ εἴασεν ἐνταῦθα μένειν αὐτὴν λοιπὸν, ἀλλὰ παραλαβὼν, πρὸς τὸν οἶκον ἀνήγαγε τὸν πατρικόν».

1. Πρβλ. πρὸς σκανδαλ. Κεφ. 8. Ρ. Γ. 52,497.

2. Αὐτόθι.

3. Πρὸς σκανδ. κεφ. 8 Ρ. Γ. 52,497.

4. Πρβλ. Β. Ἰωαννίδου, μν. ἔργ. σελ. 202.

5. Πρβλ. εἰς Ἑβρ. ὁμιλ. 34,2. Ρ. Γ. 63,235. Πρβλ. καὶ εἰς Γαλ. ὁμιλ. 2,8. Ρ. Γ. 61,647· «ἕκαστον ἡμῶν τοσαύτην δίκαιον ὀφείλειν τῷ Χριστῷ χάριν, ὅσην ἂν εἰ καὶ δι' αὐτὸν μόνον ᾔληθεν».

6. Εἰς Γαλ. Κεφ. 1,5. Ρ. Γ. 61,619.

7. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 5,3. Ρ. Γ. 60,426. Ἐν εὐρυτέρῳ ἐννοία μέγιστα χάρις καλεῖ ὁ

Χρυσόστομος καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος, τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψιν, τὴν χριστιανικὴν ὀρθοκείαν, τὴν εἰς δόλοκληρον τὸν κόσμον διαδιδόμενῃν, ἀκολουθῶν καὶ ἐν προκειμένῳ τὴν Κ. Διαθήκην, τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Εὐαγγελιστάς. Μάρτυρες τῆς πίστεως δὲν εἶναι μόνον οἱ μαρτυρικοὶ θάνατον δι' αὐτὴν ὑποστάντες, ἀλλὰ καὶ οἱ μαρτυροῦντες τὴν ἀλήθειαν διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, «τῷ λόγῳ τῆς χάριτος» (Λόγ. εἰς Ἀνάλ. 4 Ρ. Γ. 52,778). Διεξοδικῶς δ' ἀναπτύσσει τὴν χάριν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψεως καὶ ἀπολυτρώσεως εἰς πλεῖστα τῶν ἔργων του καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰς ὁμιλίας του εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (Πρβλ. εἰς Γεν. ὁμιλ. 52,5 Ρ. Γ. 54,463). Ἡ ὀρθοκεία τοῦ Χριστοῦ, «ἢ χάρις αὕτη», (εἰς Ψαλμ. 44,3 Ρ. Γ. 55,186), ὡς λέγει, εἶναι διαδεδομένη εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην. Χάριν δ' ὡσαύτως ὀνομάζει καὶ θεορεῖ μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ χάρισμα τῶν γλωσσῶν κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν (Πραξ. 16,6, εἰς Πεντ. ὁμιλ. 1,4 Ρ. Γ. 50,459), καθὼς καὶ τὴν ἐκ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ Χριστοῦ ἐξερχομένην δύναμιν (Πρβλ. εἰς Ψαλμ. 44,10 Ρ. Γ. 55,198).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται προφανές, ὅτι ὡς τοιοῦτος ὁ νόμος εἶναι τὸ μὲν πρόσκαιρος⁽¹⁾, τὸ δὲ ἐπιφέρει εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ μεγαλυτέρας ὑποχρεώσεις ἐναντι τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον παραλλήλως πρὸς τὸν φυσικὸν ἠθικὸν νόμον ἐδόθη εἰς αὐτοὺς καὶ οὗτος⁽²⁾: «... ὥστε οὐ μικρὸν τὸ κέρδος τοῦ νόμου. Ἄλλ' ἄχρι τίνος; Ἄχρις οὐ ἔλθη τὸ σπέρμα, ᾧ ἐπήγγελλται περὶ Χριστοῦ λέγων»⁽³⁾. Ἐὰν δὲ ὁ νόμος καὶ μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος, «ἐλθούσης τῆς χάριτος ἐπιμένει κατέχων», τότε καθίσταται ἐναντίος τῆς χάριτος καὶ «τὴν ἡμετέραν λυμαίνεται σωτηρίαν»⁽⁴⁾. Ὁ Ἰουδαῖος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐθνικόν, ὅστις ἀπὸ τῶν τῆς φύσεως λογισμῶν καταδικάζεται μόνων, ἔχει κατήγορον μετὰ τῆς φύσεως καὶ τὸν νόμον· «ὅσῳ γὰρ πλείονος ἀπήλαυσε τῆς ἐπιμελείας, τοσούτῳ μείζονα δώσει δίκην»⁽⁵⁾.

Αἱ τελετουργικαὶ διατάξεις⁽⁶⁾ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου μαρτυροῦν περιτράνωσ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνωθεν βοήθειας, ὡς μὴ παρέχουσαι, ἀλλὰ μόνον συμβολίζουσαι τὴν σωτήριον θεῖαν χάριν, τῆς ὁποίας ἀπολαμβάνει μόνον ὁ εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύων. «Τὸ τε Πνεῦμα λαβεῖν, οὐ τῆς νομικῆς ἦν πτωχείας, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν πίστιν δικαιοσύνης· τὸ τε κατασχεῖν λαβόντας, οὐκ ἀπὸ τῆς περιτομῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς χάριτος ἐγένετο πάλιν»⁽⁷⁾. Οἱ δὲ προφῆται, διὰ τῶν ὁποίων ὠμίλει «ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις»⁽⁸⁾, ἀποκαλύπτουν τὰς περὶ σωτηρίας βουλὰς τοῦ Θεοῦ προαγγέλλοντες «τὴν οἰκονομίαν τὴν διὰ τῆς χάριτος»⁽⁹⁾ καὶ τὸν

παράδειγμα τοῦ Δαυὶδ παρατηρεῖ ὅτι οὗτος διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς ἀνεξιμικτίας, τῆς ἐπιδειχθείσης κυρίως ἐναντι τοῦ Σαοῦλ, «πρὸς αὐτὴν τὴν κορυφὴν τῆς ἐν τῇ χάριτι ἔφθασε φιλοσοφίας». Περὶ Δαυὶδ καὶ Σαοῦλ, ὁμιλ. 3,3 Ρ. Γ. 54,698. Πρβλ. καὶ Αὐτόθι, ὁμιλ. 1,1 σελ. 677-678.

1. Πρβλ. εἰς Γαλ. Κεφ. 3,4. Ρ. Γ. 61,653.

2. Πρβλ. εἰς Ψαλμ. 147,3. Ρ. Γ. 55,482· «τοῖς δὲ Ἰουδαίοις ἐξαίρετόν τι ἐπραγματεύσατο, τὸ καὶ διὰ γραμμάτων δηλῶσαι τὰ νόμιμα».

3. Εἰς Γαλ. Κεφ. 3,4. Ρ. Γ. 61,654. Πρβλ. εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 10,4. Ρ. Γ. 61,656.

4. Εἰς Γαλ. Κεφ. 3,5. Ρ. Γ. 61,656.

5. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 5,4. Ρ. Γ. 60,428. Πρβλ. εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 6,1 Ρ. Γ. 60,433.

6. Πρβλ. εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 17,1 Ρ. Γ. 60,565.

7. Εἰς Γαλ. Κεφ. 6,3. Ρ. Γ. 61,680. Πρβλ. Α' Κορ. 10,11· Ῥωμ. 15,4. Γαλ. 4, 22-31. Τὸ Πνεῦμα ἐνεργοῦν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ δὲν ἀποτελεῖ πηγὴν ἀγιασμοῦ τῆς ψυχῆς (Πρβλ. εἰς Ἰωαν. ὁμιλ. 14,2 Ρ. Γ. 59,93) τοῦ ἔσω ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Χρυσόστομος δὲν διστάζει νὰ ὀνομάσῃ χάριν καὶ τὴν κολυμβήθραν Βηθεσδα, τὴν δοθεῖσαν εἰς τοὺς Ἰουδαίους πρὸς θεραπεῖαν μόνον τοῦ σώματος, καὶ τοῦτο μόνον διὰ τὸν πρῶτον εἰσερχόμενον εἰς αὐτήν· (Πρβλ. ὁμιλ. εἰς Πάσχα 5, Ρ. Γ. 52,771) ἐνῶ ἡ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ χάρις εἶναι θεῖα δύναμις θεραπεύουσα τὰς ἀσθενείας τῆς ψυχῆς καὶ συμβοηθοῦσα ἡμᾶς τοὺς χριστιανούς εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις. Πάντως ἡ διαφορὰ δὲν ἔγκειται ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἐνεργούσης δυνάμεως, τῆς οὔσης πάντοτε καὶ πανταχοῦ δυνάμεως τῆς χάριτος, ἀλλ' εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐνεργειακῆς ἐκδηλώσεως καὶ τῆς πραγματικῆς ῥοπῆς ταύτης.

8. Εἰς Γεν. ὁμιλ. 8,1. Ρ. Γ. 53,70.

9. Εἰς Ἐφ. ὁμιλ. 1,4. Ρ. Γ. 62,16.

τρόπον τῆς ἐκτελέσεως ταύτης ὑπὸ τοῦ ἐπηγγελμένου Μεσσίου Χριστοῦ· «ἤ-
δεσαν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἤξει εἰς ἀνθρώπους... καὶ ἐπίστευον εἰς αὐτόν,
καὶ μὴ ἑωρακότες αὐτὸν ἐν σαρκί» (1).

Ὅταν δὲ ἐν τέλει ἐφάνη, ὅτι καὶ διὰ τοῦ ἀγράφου ἠθικοῦ νόμου καὶ διὰ
τοῦ γραπτοῦ (2), «οὐδὲν πλέον ἐγένετο, ἀλλ' ἐκινδύνευεν εἰκῆ γεγενῆσθαι ἀνθρω-
πος» (3), διότι «ἀμφοτέροι (οἱ νόμοι) τοὺς οὐκ εἰς δέον αὐτοῖς χρησαμένους
ἐβάρησαν, καὶ μείζονος ἔδειξαν κολάσεως ὄντας ἀξίους» (4), ὁ Θεὸς «εὗρε ταύτην
τὴν οἰκονομίαν τὴν διὰ τῆς χάριτος» (5), καθ' ὅσον ἀπεδείχθη διὰ τὸν ἀνθρωπον
ὡς «ἀναγκαία ἢ διὰ τῆς χάριτος σωτηρία» (6).

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ ΘΕΙΑ ΧΑΡΙΣ ΕΝ Τῷ ΑΠΟΛΥΤΡΩΤΙΚῷ ΕΡΓῷ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

Ὁ ἀνθρωπος διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς, διὰ τῆς παρακοῆς, ἔπεσεν
ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ διαβόλου καὶ οὕτως ἐπῆλθε διάστασις
μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ, ἐδημιουργήθη μέγα χάσμα μεταξὺ αὐτῶν ἕνεκα
τοῦ ὁποίου ὁ ἀνθρωπος ἐφέρετο μοιραίως εἰς τὴν ὀριστικὴν ἀπώλειαν καὶ τὸν
αἰώνιον θάνατον (7). Πρὸς διάσωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἔπρεπε ν' ἀρθῆ ἡ διάστασις
αὕτη, νὰ ἐπιτευχθῆ μεταπήδησις τοῦ μεγάλου χάσματος διὰ τῆς συνδιαλλαγῆς,
τῆς καταλλαγῆς (8), κατὰ τὸν Χρυσόστομον, καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς με-
ταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου κοινωνίας. Τοῦτο ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ἐκ
τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου (9), καὶ διὰ τοῦτο καὶ πάλιν ἡ θεία ἀγάπη σπεύδει
ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας εἰς ἀνόρθωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸς τοῦτο ὁ Θεὸς «οὐκ
ἄγγελον, οὐκ ἀρχάγγελον ἀπέστειλεν, ἐπειδὴ τὸ διορθῶσαι τὰ τοσαῦτα κακὰ
οὐδενὸς ἐτέρου ἦν, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ παρουσίας» (10), ἀλλὰ «ὥκονόμησε τὴν αὐτοῦ
παρουσίαν τότε, δεικνύς ὅτι θείας ἔχρηζε τὸ πρᾶγμα δυνάμεως» (11). ἀπέστειλε

1. Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 8,1. P. G. 59,67.

2. Πρβλ. εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 7,4. P. G. 60,447, ἔνθα λέγει ὅτι τὸ ἔργον τοῦ νόμου
ἦτο «δικαίον ποιῆσαι τὸν ἀνθρωπον. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν τοῦτο οὐκ ἴσχυσε... ἡ πίστις δὲ ἐλ-
θοῦσα αὐτὸ κοτῶρθωσεν... Οὐκοῦν ἔσθησε (ἢ πίστις) τοῦ νόμου τὸ θέλημα, καὶ δι' ὃ πάντα
ἔπραττεν ἐκεῖνος, τοῦτο αὐτὴ εἰς τέλος ἤγαγεν. Οὐκ ἔρα αὐτὸν κατήργησεν, ἀλλ' ἀπήρτισεν».

3. Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 1,4. P. G. 62,16.

4. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 7,1. P. G. 60,441.

5. Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 1,4. P. G. 62,16.

6. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 7,1. P. G. 60,441.

7. Πρβλ. εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 1,4. P. G. 62,16.

8. Πρβλ. εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 9,2. P. G. 60,468.

9. Πρβλ. εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 7,1. P. G. 60,442.

10. Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 6,1. P. G. 62,43.

11. Εἰς Ἐφεσ. ὁμιλ. 3,2. P. G. 62,25. Πρβλ. εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 18,2. P. G. 59,115.
«Καθ' ἅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν γάμων οὐχ ἡ κόρη πρὸς τὸν νυμφίον ἔπεισιν, ἀλλ' οὗτος πρὸς αὐτὴν

σωτηρίου. δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, ἥτις εἶναι καὶ ἡ κυρίως χάρις, ἡ χάρις ἐν στενωτέρῳ ἐννοία, περὶ τῆς ὁποίας πραγματευόμεθα εἰς τὸ Δεύτερον τοῦτο τμήμα τῆς διατριβῆς ἡμῶν. Εἰς αὐτὸ θέλομεν ἐξετάσει εἰδικώτερον τὴν τοῦ Χρυσοστόμου διδασκαλίαν περὶ τοῦ δογματικοῦ τούτου ζητήματος, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀπασχολήσαντος τὴν Δύσιν συμφώνως πρὸς τὴν πρακτικωτέραν τάσιν τοῦ δυτικοῦ πνεύματος, τοῦ ἀνακινήθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ Πελαγίου, δηλαδὴ περὶ τῆς σχέσεως τῆς θείας χάριτος πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, τοσαύτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον εἰς τὰς σφοδρὰς συζητήσεις, ἀντιγνωμίας καὶ ἐριδας, ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο (1), τὰς διεξαχθείσας ὀλίγα μόνον ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀνemίχθη καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου, ὅστις, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἐγκωμιάζεται δικαίως καὶ ὡς «μέγας ὑποφῆτης τῆς χάριτος (2), ὡς «μύστης τῆς χάριτος» (3), καὶ θαυμάζεται ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ διὰ «τὸ τῆς θείας χάριτος εἰλικρινέστατον ὁρᾶσθαι παρ' αὐτῷ καὶ πιστεῦσθαι» (4).

1. Οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας ἀκολουθοῦντες τοὺς ἱεροὺς συγγραφεῖς ὅταν ὠμίουν περὶ θείας χάριτος ἠνθούον ὑπὸ τὸν ἕρον τοῦτον πᾶν τὸ ἐμφραζόμενον ὑπὸ τῶν πολλαπλῶν ἔργων τῆς σοφίας, τῆς ἀγαθότητος, τῆς εὐδοκίας καὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπαρξίν ἐν γένει καὶ τὸν βίον τοῦ κόσμου τοῦ λογικοῦ. Εἰς ταῦτα συμπεριλαμβάνον καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων ἀποδοχῆς τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπετέλει εἰς αὐτοὺς τμήμα τῆς πολυσυνθέτου ὁλότητος, τὴν ὁποίαν ἀπετέλει ἡ χάρις ἐν τῇ καθόλου ἱστορικῇ ἐκδηλώσει αὐτῆς εἰς ὅλους τοὺς χρόνους τῆς υπάρξεως τοῦ κόσμου γενικῶς, ἥτοι δὲν ἐχωρίζετο τοῦτο ὑπὸ τῶν ὡς ἄνω Πατέρων καὶ Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὸ νὰ ἐρευνηθῇ καὶ ἐξετασθῇ ὡς ἰδιαιτέρον σωτηριολογικὸν πρόβλημα.

Ἄπο τῆς ἐποχῆς ἡμῶν τῶν Πελαγιανῶν ἐρίδων καὶ αἰρέσεων ἀνακύπτουν εἰς τὴν Δύσιν προβλήματα μερικῷ σωτηριολογικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἐνδιαφέροντος, περὶ τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως θείας χάριτος καὶ ἀνθρωπίνης βουλήσεως ἐν τῷ ἔργῳ τῆς σωτηρίας. Ἡ χάρις ἐξετάζεται κεχωρισμένως ὡς δύναμις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος βοηθοῦσα τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς σωτηρίας. Εἰς τὴν κοινὴν ἐνεργεσίαν τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως διακρίνονται καὶ καθορίζονται οἱ βαθμοὶ καὶ ἡ ἔκτασις τῆς συμμετοχῆς τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἐτέρου τῶν συντελεστῶν, ὁ τρόπος καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐνεργείας των καὶ ἄλλα.

Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας καταβάλλονται σημαντικώτατα διὰ τὴν Θεολογίαν προσπάθειαι πρὸς λύσιν τῶν ζητημάτων τούτων ὑπενθυμίζουσαι τὰς μεγάλας καὶ πολυετεῖς θεμελιώδους σημασίας προσπάθειάς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Χριστολογίας. Τὸ σωτηριολογικὸν τοῦτο πρόβλημα ἀνεξωγογήθη ἀργότερον κατὰ τὴν Μεταρρῦθμισμόν, ὅτε καὶ ἐξεδηλώθησαν αἱ γνωσταὶ ἰδιομορφαὶ εἰς τὰς περὶ πίστεως διδασκαλίας τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς Προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας. Αἱ διαμάχαι ἐξηκολούθησαν καὶ βραδύτερον εἰς μὲν τὴν Ῥωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὰς Ἰανсениστικὰς καὶ Ἰησουϊτικὰς ἐρίδας τοῦ τέλους τῆς 17 καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος, εἰς δὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Διαμαρτυρομένων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐρίδων μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν ἀφ' ἐνός τοῦ Λουθήρου καὶ ἀφ' ἐτέρου τοῦ Μελάγχθονος.

2. Νεοφύτου Ἐγκλείστου, μν. ἐγκ. σελ. 335.

3. Αὐτόθι.

4. Νικήτα Παφλαγόνο, Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, ἐκδοθὲν ὑπὸ Κ. Δουβουινιώτου, Ἀθῆναι 1934, σελ. 60.

1 Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΣ ΚΑΙ Η ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΧΑΡΙΤΟΣ

Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι σπουδαιότατης σημασίας καὶ ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας δέον νὰ στηριχθῇ τὸ ὅλον πρόβλημα τῆς σχέσεως θείας χάριτος καὶ ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Ὡς εἶναι δὲ πρόδηλον σχετίζεται στενωτάτα πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς προπρωτικῆς καὶ τῆς μεταπρωτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελοῦν λογικὸν συμπέρασμα καὶ ἐπακόλουθον τῆς περὶ τῶν δύο τούτων καταστάσεων σχετικῆς διδασκαλίας. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ ἡ περὶ τούτων σχετικὴ διδασκαλία τοῦ Χρυσοστόμου. Ἡ βαρῦτης τῆς πτώσεως προσδίδει οὕτως εἰπεῖν βαρῦτητα καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, τὸ ἀποτελοῦν ἀντικείμενον ἐρεύνης καὶ τῆς Φιλοσοφίας ἐν γένει, εἰδικώτερον δὲ τῆς Φιλοσοφίας τῆς θρησκείας καὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Συνεπῶς, πρόκειται περὶ προβλήματος ὑψίστης σημασίας οὐχὶ μόνον ἀπὸ θεωρητικῆς ἐπόψεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πρακτικῆς τοιαύτης, καθ' ὅσον οὐσιαστικῶς αἰρομένης τῆς ἀναγκαιότητος τῆς θείας χάριτος διὰ τὴν ἠθικὴν τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου αἴρεται καὶ ἡ ἀνάγκη καὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας, ὡς κιβωτοῦ τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ ταμειοῦχου καὶ χορηγοῦ τῆς θείας χάριτος ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ἀγιασμῶ τῶν πιστῶν⁽¹⁾, αἴρεται, τέλος, καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Χριστιανισμὸς, ἐφ' ὅσον ὁ Κύριος ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον «ἀμαρτωλοὺς σῶσαι»⁽²⁾. Ὁρθῶς ἐπομένως παρετηρήθη, ὅτι «ἡ χάρις, ὡς δύναμις ἰδιοποιούσα τῶ ἀνθρώπῳ τὸ ἀπολυτρωτικὸν τοῦ Κυρίου ἔργον, ἔχει τὴν αὐτὴν καὶ τοῦτο σημασίαν καὶ ἀνάγκην»⁽³⁾.

Καὶ κατὰ πρῶτον, ὁ Χρυσόστομος διδάσκει ὅτι ἡ θεία χάρις εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία διὰ τὴν σωτηρίαν· «πολλοὶ νομίζουσι, λέγει, ἀρκεῖν ἑαυτοῖς πρὸς σωτηρίαν τὴν οἰκείαν ἀρετὴν· κἂν τὰ κατὰ τὸν ἑαυτῶν βίον καλῶς διαθῶνται, μηδὲν αὐτοῖς ἔτι λείπειν πρὸς σωτηρίαν ἡγούνται. Οὐ μὴν ὀρθῶς οἴονται»⁽⁴⁾. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων ἀποκλειστικῶς, οὐχὶ μόνον δὲν δύναται ν' ἀνορθωθῇ καὶ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μετὰ τοῦ ἀπείρου Θεοῦ⁽⁵⁾,

1. Διὰ τὴν περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἰδὲ Michaud (Rev. intern. de Theol. 1903, σελ. 495) καὶ Μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως Γενναδίου: Ἡ περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλία αὐτοῦ ἐπιστήμονος τῆς Ἱερουσῶνης Ἰ. Χρυσοστόμου, Ἰσταμπούλ 1954. Πληρεστέρα εἶναι ἡ γαλλικὴ ἐκδοσις: «L'Eglise du Christ d'après S. J. Chrysostome», Istanbul 1954.

2. Α' Τιμ. 1,15.

3. Χρ. Ἀνδρούσου, Δογματικὴ, σελ. 221.

4. Εἰς Α' Τιμ., ὁμιλ. 14,1, Ρ. Γ. 62,571. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἤδη κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν οἱ Ἰουδαϊζόντες, οἱ πολέμοι τοῦ ἀποστόλου Παύλου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀποστόλου τῆς χάριτος, καὶ ὑπέρμαχοι τῆς ἐξ ἔργων νόμου σωτηρίας, εἰρωνεύοντο τὴν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου διαρκῶς τονιζομένην δικαιοῦσαν καὶ ἀγιάζουσαν χάριν λέγοντες «ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ» ἢ καὶ «ἀμαρτήσωμεν, ὅτι οὐκ ἐσμεν, ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν» (Ρωμ. 6,1. 15). Πρβλ. Β. Ἰωαννίδου, μν. ἔργ. σελ. 197.

5. Πρβλ. εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 7,1. Ρ. Γ. 60,442, ἔνθα ἐρμηνεύων τὸ, ἵνα ὑπόδικος γένηται

ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνόρθωσίν του ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχει ἀπαραιτήτως ἀνάγκη τῆς χάριτος διὰ τὴν ἐνίσχυσιν καὶ τελειώσιν τῆς πνευματικῆς του ζωῆς. Μόνον ἡ παρουσία τῆς χάριτος καθιστᾷ δυνατὴν καὶ εὐκολὴν τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου· «ὁ γὰρ ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ ἀγωνιζόμενος, ἐν ᾧ τοσαύτη κέχυται δωρεά, ἐν ᾧ τοσαύτη χάρις, εὐκόλως ἐπιτεύξεται τῶν βραβείων... ἡμέρα χάριτος ἐστὶ, χάριτος θείας· διὸ καὶ εὐκόλως ἐπιτευξόμεθα τῶν στεφάνων» (1). Ἄλλως τε, διὰ ν' ἀπαλλαγῇ τῆς προπατορικῆς ἀμαρτίας μεθ' ὧν τῶν φοβερῶν συνεπειῶν αὐτῆς, ὡς εἶδομεν, ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκη τῆς χάριτος. Ὁ Θεὸς «ἔδωκε τὴν ψυχὴν», λέγει ὁ Χρυσόστομος, «ἵνα μανθάνῃ καὶ δέχεται τὸ παρ' αὐτοῦ, οὐχ ἵνα ἑαυτῇ αὐτῇ ἀρκεῖν νομίζῃ· καὶ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ καλοὶ καὶ χρήσιμοι, ἀλλ' ἐὰν βούλωνται χωρὶς φωτὸς ὄραν, οὐδὲν αὐτοὺς τὸ κάλλος ὀνήνησιν οὐδὲ ἡ οἰκεία ἰσχύς, ἀλλὰ καὶ παραβλάπτει» (2). Ἡ ἐναντία ἀντίληψις, ὅτι ἡ χάρις εἶναι ἀναγκαῖα σχετικῶς, ἦτοι ὅτι δύναται ὁ ἄνθρωπος καὶ τῆς θείας χάριτος ἄνευ πληροῦν τὰς ἐντολάς, ἡ δὲ θεία χάρις εἰς τὸ εὐχερέστερον αὐτὰς πληροῦσθαι παρ' ἡμῶν συνεργεῖ· ἡδυνάμεθα γὰρ καὶ τῆς θείας χάριτος μὴ συνεργούσης πληροῦν ταύτας, δυσχερέστερον δέ», εἶναι γνώμη ἀσύστατος, ἀπόβλητος καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀντιχριστιανικῆ, καταδικασθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἐν Κερθαγέννη σύνοδον (3) καὶ εἰς τὴν Γ' Οἰκουμένην (431), μετὰ τοῦ πρεσβεύοντος ταύτην Πελαγיאτισμοῦ (4). Ἀποτελεῖ δ' αὕτη λογικὸν συμπέρασμα καὶ φυσικὴν ἀκολουθίαν τῆς περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς κληρονομικότητος τῆς ἀμαρτίας θεωρίας τοῦ Πελαγיאτισμοῦ (5).

Ἡ χάρις προσέτι, εἶναι καὶ καθολικῆ, ἦτοι προσφέρεται εἰς πάντας ἀνεξαίρετως· «ἡ μὲν οὖν θυσία ὑπὲρ πάσης προσενήνεκτο τῆς φύσεως, καὶ ἱκανῆ

πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ, λέγει· «ὁ γὰρ ὑπόδικος ἂν ἐκεῖνος λέγοιτο, ὁ μὴ δυνάμενος ἀρκεῖν ἑαυτῷ πρὸς ἀπολογία, ἀλλὰ τῆς ἐτέρου δεόμενος βοήθειας· οἷα ἦν καὶ τὰ ἡμέτερα πάντα, ἀπολωλεκότων ἡμῶν τὰ πρὸς σωτηρίαν συντείνοντα». Πρβλ. καὶ P. G. 62,25.

1. Εἰς Β' Κορ. ὁμ. 12,2 P. G. 61,482.

2. Εἰς Α' Κορ. ὁμ. 7,4 P. G. 61,60.

3. Κανὼν 113 (124). Γ. Ρ ἄ λ λ η καὶ Μ. Π ο τ λ ἦ, μν. ἐργ., τόμος Γ', σελ. 563.

4. Βλέπε Ἰω. Καρμίρη, Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα, τ. Α', σ. 145[6 καὶ 217[8].

5. Ἡ μέγαν σάλον διεγείρασα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεωρίᾳ αὕτη ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ, ἔχει ὡς ἀκολουθίας: Ἡ ἀμαρτία δὲν εἶναι οὐσιαστικόν τι καὶ δὲν ἐγκτεῖται ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, οὔσα ἀπλῶς ἐντελῶς τυχαῖον, στιγμιαῖον φαινόμενον, γεννώμενον μόνον ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως καὶ τοῦτο, ὅταν ἐν αὐτῇ ἀναπτυχθῇ ἡ ἐλευθερία, ἦτις μόνη δύναται τὰ τὴν παραγάγει. Τί εἶναι ἀμαρτία ἐν γένει; Τὸ δυνάμενον ν' ἀποφευχθῇ (quod vitari potest) ἢ τὸ μὴ δυνάμενον ν' ἀποφευχθῇ; Τὸ μὴ δυνάμενον ν' ἀποφευχθῇ, δὲν εἶναι ἀμαρτία (peccatum non est)· ἀμαρτία εἶναι τὸ δυνάμενον ν' ἀποφευχθῇ, καὶ ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ εἶναι ἄνευ ἀμαρτίας (sine peccato esse), ἐφ' ὅσον ἡ ἀμαρτία ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἀποτελεῖ δηλ. ἡ ἀμαρτία μόνιμὸν τινα καὶ ἀναλλοίωτον κατάστασιν, παρὰ μόνον στιγμιαίαν καὶ τυχαίαν ἐνέργειαν τῆς βουλήσεως, ἦτις ἀφήνει ἕχνη μόνον εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀμαρτήσαντος. Ἐπομένως, τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα τοῦ Ἀδάμ οὔτε εἰς τὸν ἴδιον προὔξηνσεν οὐσιαστικὴν φθοράν, πολὺ δ' ὀλιγώτερον ἡδύνατο τοῦτο νὰ πράξῃ εἰς τοὺς ἀπογόνους του, οἵ-

πάντας ἦν σώσαι»⁽¹⁾. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ «ἀπαξ προσηνέχθη, καὶ εἰς τὸ αἰε ἤρκεσε»⁽²⁾. «Κἂν γὰρ Ἑλληὴν ἦς, κἂν πᾶσαν ἐπελθὼν κακίαν, κἂν Σικύθης, κἂν βάρβαρος, κἂν αὐτοθηρίον, κἂν πάσης ἀλογίας γέμων, καὶ μυρία ἁμαρτημάτων ἐπιφερόμενος φορτία, ἅμα τὸν περὶ σταυροῦ λόγον κατεδέξω καὶ ἐβαπτίσθης· καὶ πάντα ἐκεῖνα ἐξήλειψας»⁽³⁾. Τὸ δὲ «παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι» δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Ἰουδαῖος ἀπλὸν λαμβάνει τῆς χάριτος· ἡ γὰρ αὐτὴ δωρεὰ καὶ τοῦτῳ κἀκεῖνῳ δίδεται· ἀλλὰ τάξεώς ἐστι τιμὴ μόνον τὸ πρῶτος. Καὶ γὰρ οὐκ ἐν τῷ μεῖζονα λαβεῖν δικαιοσύνην πλεονεκτεῖ, ἀλλ' ἐν τῷ πρῶτος αὐτὴν λαβεῖν τετίμηται μόνον»⁽⁴⁾. «Ἄλλως τε, «ὄ δὴ μάλιστα τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἔργον ἐστί, κοινὰ τὰ παρ' ἐαυτοῦ προτιθέντος ἅπασιν»⁽⁵⁾.

τινες δὲν ἠδύνατο νὰ κληρονομήσουν παρὰ τοῦ προπάτορος ἐκεῖνο τὸ ὅποιον οὐδ' αὐτὸς εἶχεν ἐν τῇ φύσει του. Τὸ τοιοῦτον, ἄλλως τε, θά ἦτο καὶ ἄδικον, καθ' ὅτι ἡ ἐνοχὴ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐνὸς ἀνθρώπου μεταβιβάζεται εἰς ἀνθρώπους μὴ συμμετασχόντας εἰς τὴν διάπραξιν τῆς ἁμαρτίας. Ἐπειτα, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διατί καὶ ὁ δίκαιος δὲν μεταβιβάζει τὴν δικαιοσύνην εἰς τοὺς ἀπογόνους; Δὲν ὑπάρχει, συνεπῶς, ἁμαρτία ex traduce. Πάντες οἱ ἄνθρωποι πραγματικῶς γενῶνται ἀθῶοι καὶ ἀναμάρτητοι, ὅπως ἦσαν καὶ οἱ πρωτόπλαστοι μέχρι τῆς πτώσεως καὶ παραμένουν τοιοῦτοι μέχρι τῆς ἀναπτύξεως ἐν αὐτοῖς τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὅποτε καὶ μόνον, εἶναι δυνατὴ ἡ ἁμαρτία, ὡς πράξις τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως. Ἡ ἁμαρτία τοῦ Ἀδάμ ἐπὶ τοὺς ἀπογόνους του οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἢ ἐπιρροὴν ἤσκησεν, παρὰ χρησιμεύει μόνον ὡς κακὸν παράδειγμα. Ἐπομένως, ἡ ἐν Χριστῷ καταλλαγὴ εἶναι περιττὴ, διότι ἡ ἁμαρτία προσερχομένη ἐκ τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας δύναται ν' ἀρθῇ δι' ἀνθρωπίνων μέσων. Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Σωτῆρος ἐγένετο οὐχὶ διὰ νὰ ἐξιλεώσῃ καὶ ἀπολυτρώσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ διὰ νὰ διδάξῃ καὶ παροτρύνῃ αὐτὸν διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος εἰς τὴν κατὰ Θεὸν ζωὴν. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τόσον ἰσχυρά, ὥστε ὁ ἄνθρωπος, ἐὰν ἀπεφασίξῃ εὐλικρινῶς, θά ἠδύνατο νὰ μελὴν ἔσται ἄνευ οὐδεμιᾶς ἁμαρτίας (sine peccato). Καὶ πρὸ Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστὸν ὑπῆρξαν σοφοὶ καὶ δίκαιοι τῆς Βίβλου μὴδέποτε ἁμαρτήσαντες. Ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἀκολουθία τῆς ἁμαρτίας τοῦ Ἀδάμ, ἀλλὰ φυσικὸς νόμος ἐν τῇ δημιουργίᾳ. Ὁ Ἀδάμ ἐπλάσθη ἐξ ἀρχῆς θνητός, ὡς εἴμεθα καὶ ἡμεῖς σήμερον. «Θανεῖν ἔμελλε, κἂν μὴ παρέβῃ τὴν ἐντολήν».

(Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, μν. ἔργ. τόμος Γ', σελ. 561).

1. Εἰς Γαλ. ὁμ. 2,8. Ρ. Γ. 61,647. Ἐντεῦθεν φαίνεται σαφῶς ὅτι ἂν ὁ Κύριος ἐξ ἀγάπης ἔσωσε τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἡ ἕσθια του ἦτο συνάμα καὶ ἱκανοποίησις τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, τῆς προσβληθείσης διὰ τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας. Τῆς ἰδίας διδασκαλίας ἔχεται πρὸ τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος ὅστις ἐν τῷ «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», λέγει: «Συνιδὼν γὰρ ὁ Λόγος, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν λυθῆι τῶν ἀνθρώπων ἡ φθορά, εἰ μὴ διὰ τοῦ πάντας ἀποθανεῖν οὐχ οἶον τε δὲ ἦν τὸν Λόγον ἀποθανεῖν ἀθάνατον ὄντα καὶ τοῦ Πατρὸς Υἱόν· τοῦτου ἕνεκεν τὸ δυνάμενον ἀποθανεῖν ἑαυτῷ λαμβάνει σῶμα, ἵνα τοῦτο τοῦ ἐπὶ πάντων Λόγου μεταλάβῃ, ἀντὶ πάντων ἱκανὸν γένηται τῷ θανάτῳ». Ρ. Γ. 25,112.

2. Εἰς Ἑβρ. ὁμιλ. 17,3. Ρ. Γ. 63,131.

3. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 2,6 Ρ. Γ. 60,408.

4. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 2,6. Ρ. Γ. 60,409. Πρβλ. καὶ εἰς Ῥωμ. 7,4. Ρ. Γ. 60,446, ἐνθα ἀναφέρεται χαρακτηριστικῶς· «καὶ γὰρ δύο ταῦτα τὰ ταρράττοντα ἦν Ἰουδαῖος, ἐν μὲν, εἰ τοὺς μετ' ἔργων μὴ σωθέντας δυνατὸν χωρὶς ἔργων σωθῆναι· ἕτερον δέ, εἰ τοὺς μὴ ἀποβύστους δίκαιον τῶν αὐτῶν ἀπολαῦσαι τοῖς ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ συντραφεῖσι τῷ νόμῳ· ὁ πολλῶν τοῦ πρότερον μάλλον αὐτοὺς ἐξετέραττε».

5. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 2,5. Ρ. Γ. 60,407.

Ἐρμηνευῶν δὲ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, «Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου», ὁ Χρυσόστομος λέγει· «ὄρα φιλανθρωπίαν Δεσπότου, ὅπως καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας, καὶ πρὶν ἢ παραγαγεῖν τὸν ἄνθρωπον, τὰ μυρία αὐτῷ ἀγαθὰ ἠυτρέπισε, δεικνὺς ὅσῃν πρόνοιαν ποιεῖται τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου, καὶ ὅτι πάντας βούλεται σωθῆναι»⁽¹⁾. Ἡ ὅπως λέγει ἀλλαχοῦ· «ἢ μὲν γὰρ χάρις εἰς πάντας ἐκκέχυται, οὐκ Ἰουδαῖον, οὐχ Ἕλληνα, οὐ βάρβαρον, οὐ Σκύθην, οὐκ ἐλεύθερον, οὐ δοῦλον, οὐκ ἄνδρα, οὐ γυναῖκα, οὐ πρεσβύτην, οὐ νέον, ἀποστρεφόμενη· πάντας δὲ ὁμοίως προσιεμένη, καὶ μετὰ τῆς ἴσης καλοῦσα τιμῆς. Οἱ δὲ οὐκ ἐθέλοντες ἀπολαῦσαι τῆς δωρεᾶς ταύτης, ἑαυτοῖς δίκαιοι ταύτην ἀν εἶεν λογίσασθαι τὴν πῆρῳσιν»⁽²⁾.

Τοῦτο ὅμως κατ' οὐδένα λόγον σημαίνει ὅτι ἡ πρὸς πάντας προσφερομένη καὶ ἀπευθυνομένη θεία χάρις ἐνεργεῖ ἀναγκαστικῶς, ὁπότε καὶ οἱ πάντες θὰ ἐσφύζοντο, ἀλλ' ἐξ ἡμῶν ἐξαρτᾶται ἢ ἀποδεχθῶμεν ἢ οὐ τὴν προσφερομένην χάριν, καθ' ὅσον «ἀνάγκη καὶ βία οὐδένα προσάγειται ποτε ὁ Θεός, ἀλλὰ θέλει μὲν ἅπαντας σωθῆναι, οὐκ ἀναγκάζει δὲ οὐδένα»⁽³⁾. Ἄλλως τε, «εἰ ἡ κλήσις ἤρκει μόνον, τίνας ἔνεκεν οὐ πάντες ἐσώθησαν;... Οὐχ ἡ κλήσις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ πρόθεσις τῶν καλουμένων τὴν σωτηρίαν εἰργάσατο... Πάντες γοῦν ἐκλήθησαν, ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν»⁽⁴⁾. Οὕτω πῶς ἐρχόμεθα εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τοῦ λεπτοῦ ὅσον καὶ δυσκόλου προβλήματος τῆς σχέσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας πρὸς τὸ ἀπόλυτον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ⁽⁵⁾ ἐξετάζοντες τὴν χάριν ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

2. Η ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΧΑΡΙΤΟΣ. ΣΧΕΣΙΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΧΑΡΙΤΟΣ

Ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων, ὡς εἶδομεν, εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταπηδήσῃ ἐκ τῆς φυσικῆς ζωῆς εἰς τὴν ἐν Χριστῷ, νὰ πιστεύσῃ εἰς Χριστὸν καὶ νὰ δικαιωθῇ, ἀνευ τῆς ἐνεργείας τοῦ Κυρίου διὰ τῆς προκαταρκτικῆς ἢ προηγουμένης ἢ καλοῦσης χάριτος ἥτοι «δὲν τελειοῖ ἀπλῶς ἡ χάρις

1. Εἰς Γέν. ὁμιλ. 3,4, P. G. 53,36.

2. Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 8,1. P. G. 59,65.

3. Εἰς «Σαῦλε, Σαῦλε», 6 P. G. 51,144.

4. Εἰς Ῥωμ. ὁμιλ. 15,1, P. G. 60,541.

5. Πρβλ. Χρ. Ἀνδροῦτσου, Δογματικὴ, σελ. 227, καὶ Δ. Μπαλανοῦ, Ἡ περὶ δικαιοσύνης διδασκαλία..., σελ. 5-6. Ἰδίως δὲ ἰδὲ τὰ ὅσα περὶ τούτου παρατηρεῖ ὁ σεβαστός μου διδάσκαλος καθηγητῆς κ. Π. Τρεμπέλας, ἐν τῇ μελέτῃ του, Ἡ προπαρασκευὴ τῆς δικαιοσύνης κατὰ τὰ σύμβολα τῶν Ἐκκλησιῶν, σελ. 3-4, ἔνθα μεταξὺ ἄλλων λέγει: «Καὶ ὁμολογουμένως ἡ ἐπενέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς ἀνακαινισμόν αὐτῆς, ὁ τρόπος τῆς κλήσεως καὶ ἐπιστροφῆς, ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐν γένει ἀλλοίωσις καὶ μεταβολὴ ἢ λαμβάνουσα χώραν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀνθρώπῳ, ἡ διάφορος παρὰ διαφοροῖς καὶ ἐπιδρασις, ἀποτελοῦσι μυστήρια ἀπρόσιτα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, εἰς πολλὴν ἐμβάλλοντα ἀπορίαν καὶ συγχίζοντα αὐτήν, ὅταν θαρροῦσα εἰς ἑαυτὴν ζητῇ διὰ τῶν ἰδίων τῆς δυνάμεων νὰ διερευνησῇ ταῦτα».

τοῦ Πνεύματος τὸ ἔργον τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ κατάρχεται αὐτοῦ»⁽¹⁾, καὶ εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖα καὶ ὡς προηγουμένη καὶ ὡς ἐπομένη, παρεχομένη ὑπὸ τῆς θείας ἀγάπης εἰς τὸν ἄνθρωπον πάντοτε δωρεάν⁽²⁾ καὶ εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ὡς ἀμοιβὴ διὰ τὰ ἔργα του.

Πῶς ὅμως ἀκριβῶς καὶ τίνι τρόπῳ ἐνεργεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ θεία χάρις καὶ ποῖα ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα εἶναι ὁμολογουμένως ζήτημα παρουσιάζον οὐκ ὀλίγας δυσχερείας εἰς τὸν προτιθέμενον νὰ ἐρευνήσῃ καὶ κατανοήσῃ τὰ σχετικά χωρῖα τῶν ἔργων τοῦ Χρυσοστόμου, ὁ ὁποῖος ὅπως καὶ ἐν τῇ Χριστολογίᾳ του, οὕτω καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν πολυπραγμονεῖ περὶ τοῦ πῶς καὶ τίνι τρόπῳ ἀρκούμενος συχνὰ νὰ λέγῃ καὶ ἐπαναλαμβάνῃ, «ὁ Θεὸς μόνος οἶδε τοῦτο». Ἐφ' ὅσον, ὡς ἤδη ἐλέχθη, οὗτος ἦτο πρὸ παντὸς ἠθικολόγος — ἱεροκέρυξ ἐνδιαφερόμενος πάντοτε διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν, ὁ κύριος σκοπὸς τῶν ὁμιλιῶν καὶ τῶν λόγων του ἦτο νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ κυρίως τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀκροατῶν του φροντίζων μετὰ δυνάμεως νὰ τονίσῃ καὶ νὰ ἐξάρῃ τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς καὶ νὰ ἐμβάλῃ εἰς πάντας τὴν ἀνάγκην τῶν προσωπικῶν προσπαθειῶν⁽³⁾ διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς σωτηρίας, δεδομένου μάλιστα ὅτι εἰς τοὺς ἀκροατὰς του ὑπῆρχον ἐσφαλμέναι ἀντιλήψεις καὶ ἀπόψεις μανιχαϊκοῦ καὶ γνωστικοῦ χαρακτῆρος. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ συνεργία τῆς χάριτος, ἰδίως ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς διαδικασίας τῆς ἐπιτεύξεως τῆς σωτηρίας, φαίνεται ὡς παραγκωνιζομένη πως καὶ μὴ διατηροῦσα τὴν πρωταρχικὴν σημασίαν αὐτῆς, καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὡς νὰ πρόκειται περὶ μὴ ἀποδοχῆς τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς προκαταρκτικῆς χάριτος, τῆς προηγουμένης ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῆς πασῶν τῶν ψυχικῶν κινήσεων καὶ ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου. Τοιοῦτοτρόπως οὗτος, ὅπως καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος⁽⁴⁾, ἄλλοτε μὲν τονίζει, ὅτι «ὁ Θεὸς πανταχόθεν τῆς εὐεργεσίας κατάρχεται»⁽⁵⁾, ἄλλοτε πάλιν συχνὰ ἐπαναλαμβάνει, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ δὲν προφθάνουν διὰ τῆς βοήθειας των τὴν ἡμετέραν βούλησιν, ἀλλὰ περιμένουν νὰ κινήθῃ αὐτὴ καὶ συνεπῶς ἡ ἀρχὴ ἐν τῇ ὁδῷ τῆς σωτηρίας φαίνεται νὰ ἐξαρ-

1. Π. Τρεπέλα, Ἡ προπαρασκευὴ τῆς δικαιοσύνης κατὰ τὰ σύμβολα τῶν Ἐκκλησιῶν, σελ. 4.

2. Πρβλ. εἰς Α' Κορ. ὁμιλ. 2,1, Ρ. Γ. 61,17. «Ἡ δὲ χάρις οὐκ ὀφειλή, οὐδὲ ἀμοιβή, οὐδὲ ἀντίδοσις». Τοῦτο, ἄλλως τε, δηλοῖ καὶ αὐτὴ ἡ λέξις χάρις «σημαίνουσα ὄχι τὸ ἀποδιδόμενον ἀλλὰ τὸ δῶρον, τὸ ἐλευθέρως παρὰ τῆς θείας ἀγάπης δωρούμενον». Χρ. Ανδροῦτσου, Συμβολικὴ, σελ. 223.

3. Ὁρθῶς ὁ Baur παρατηρεῖ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν τῇ πράξει οἱ ἱεροκέρυκες νὰ μιμοῦνται ὡς πρὸς τοῦτο τὸν Χρυσόστομον. Ἴδὲ Johannes Chrysostomus und seine Zeit, I, σελ. 300.

4. Πρβλ. Β. Ἰωαννίδου, Ὁ Χρυσόστομος τύπος καὶ μιμητὴς τοῦ ἀποστόλου Παύλου.

5. Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 14,2, Ρ. Γ. 59,94.

τᾶται δῆθεν κυρίως ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου και μετὰ και ἀπὸ τῆς θείας χάριτος(¹). Ἐνταῦθα δὲν πρέπει πάντως νὰ λησμονῆται και τὸ γεγονός ὅτι ὁ Χρυσόστομος διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ὀμιλεῖ και ἐκφράζεται ὡς ἄνθρωπος τοῦ Δ' αἰῶνος, ἀπολαμβάνων ἐλευθερίας λόγου και ἐκφράσεως ἡ ὁποία δὲν θὰ ἦτο νοητὴ και ἐπιτρεπτὴ ὄλγα ἔτη βραδύτερον, μετὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ὡς πρὸς τοῦτο γνωστῆς ὀξείας διενέξεως μεταξύ τοῦ Αὐγουστίνου και τῶν Πελαγιανῶν (²).

Εἰς τὴν ὑπερνίκησιν δὲ τῶν δυσχερειῶν τούτων ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῆς χάριτος και τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως και διὰ τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν τῆς περὶ τούτου διδασκαλίας τοῦ Χρυσοστόμου συντελεῖ και ὑποβοηθεῖ τὰ μέγιστα τὸ ἐπόμενον χωρίον ἐκ τῆς ἐρμηνείας του εἰς τὸν 115ον Ψαλμόν, τὸ ἀποτελοῦν οὕτως εἰπεῖν τὴν κλεῖδα διὰ τὴν πληρεστέραν κατανόησιν και ἐκφορὰν τῆς περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας τῆς χάριτος διδασκαλίας του. Ἐναφερόμενος εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἀποστόλου Παύλου, «ἔχοντες τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως»(³), λέγει, «ὅτι τῆς τοῦ Πνεύματος χρεία χορηγείας εἰς τὸ ἀναβῆναι πρὸς τὸ ὕψος τῆς πίστεως, και τῶν λογισμῶν τὴν ἀσθένειαν ἀτιμάσαι». Διακρίνων περαιτέρω τὴν πίστιν, «δι' ἧς θαύματα ἐγένετο», ἀπὸ τῆς πίστεως, «καθ' ἣν πάντες ἐσμέν πιστοί, σημεῖα μὲν οὐ ποιοῦντες, τὴν δὲ γνώσιν ἔχοντες τῆς εὐσεβείας», παρατηρεῖ χαρακτηριστικῶς, ὅτι και διὰ τὴν τοιαύτην πίστιν ἀκόμη «τῆς τοῦ Πνεύματος χρεία βοηθείας». Ἐντεῦθεν και ὁ ἀπόστολος και εὐαγγελιστῆς Λουκᾶς ἀναφέρει περὶ τῆς Λυδίας, «ὅτι δὴνοιξε (ὁ Κύριος) τὴν καρδίαν αὐτῆς τοῦ προσέχειν τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου(⁴). Και ὁ Χριστός· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς με εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἐλύσῃ αὐτόν... Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός(⁵). Τοῦτο δὲ λέγει δεικνύς, ὅτι αὐτοῦ χρεία εἰς τὸ προσαχθῆναι τῷ Πατρὶ. Εἰ τοίνυν ὁ Πατὴρ ἔλκει, ὁ Υἱὸς χειραγωγεῖ, τὸ Πνεῦμα φωτίζει, τί ἁμαρτάνουσιν οἱ μὴτε ἐλκυσθέντες, μὴτε χειραγωγηθέντες, μὴτε φωτισθέντες; Ὅτι μὴ παρέχουσιν ἀξιους ἑαυτοῦ τοῦ ταύτην δέξασθαι τὴν ἔλλαμψιν.....

1. Ἐντεῦθεν και ὁ Tixeront ἐνῶ λέγει ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἀκολουθῶν τὸν ἀπόστολον Παῦλον ἀποδέχεται ὅτι ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ ἐν ἡμῖν τὸ θέλειν και προπαρασκευάζει τὴν βούλησιν μας, και ὅτι ὑπάρχει ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ κλησις και προκαταρκτικὴ ἐλκυσίς ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ βούλησίς μας θὰ ἦτο ἀνίσχυρος, καταλήγει ἐν τούτοις ὅτι, «Sa pensée d'ensemble est plutôt que nous commençons de nous-memes à desirer le bien, à nous y incliner, à le vouloir, et que Dieu fortifie cette volonté, ce desir et nous donne de realiser effectivement le bien». Histoire des Dogmes, II, σελ. 147.

2 Πρβλ. τοὺς λόγους τοῦ Αὐγουστίνου διὰ τῶν ὁποίων δικαιολογεῖται παρὰ τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως διὰ τὴν ἀσάφειαν τῆς φρασεολογίας του: «disputans in Catholica Ecclesia non se aliter intelligi arbitratur, tali quaestione nullius pulsabatur, vobis nondum litigantibus securius loquebatur». Contra Julianum Pel. I, 22 P. L. 44,656.

3. Β' Κορ. 4,13.

4. Πρβλ. Πραξ. 16,14.

5. Ἰωάν. 14,6.

εἰ γὰρ αὐτοῦ ἐστὶ τὸ ἐλκῦσαι καὶ ἐπαγαγέσθαι· ἀλλ' ὅμως καὶ ψυχὴν εὐπειθῆ ἐπιζητεῖ, καὶ τότε τὴν παρ' ἑαυτοῦ συμμαχίαν εἰσάγει»⁽¹⁾. Διακρίνει δηλαδή ὁ Χρυσόστομος τρεῖς βαθμίδας τῆς ἐνεργείας τῆς χάριτος, τὰς ὁποίας παριστάνει καὶ χαρακτηρίζει διὰ τῶν ἐκφράσεων: 1) «Ἐλκυσίς» τοῦ Πατρός· 2) «Χειραγωγία, ἐπαγωγή» τοῦ Υἱοῦ καὶ 3) «Βοήθεια, φώτισμα, ἔλλαμψις» τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δύο πρῶται βαθμίδες τῆς ἐνεργείας τῆς χάριτος ἐξαρτῶνται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ μόνον ἡ τρίτη, ἡ βοήθεια ἐν στενῇ ἐννοίᾳ, ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπομένως, ὡς διδάσκει ὁ Χρυσόστομος, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου οἰκείωσιν τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως ὁ Θεὸς διὰ τῆς θείας χάριτος ἐπεμβαίνει εἰς δύο στιγμὰς, εἰς δύο στάδια τῆς δράσεως τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸ τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ ν' ἀποδεχθῆ τὴν κλήσιν καὶ μετὰ τὴν ἀπόφασιν. Πρὸ τῆς ἀποφάσεως ἐπεμβαίνει ὁ Θεὸς πρὸς φωτισμὸν τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου καὶ προτροπὴν πρὸς τὸ ἀγαθόν, μετὰ δέ, πρὸς ζωογόνησιν τοῦ ὅλου ἀνθρώπου καὶ δὴ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ἐν τῇ περαιτέρῳ προσπάθειᾳ διὰ τὴν κατάκτησιν καὶ ἐπίτευξιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ τοῦτο διότι «διπλῆς δεόμεθα προνοίας, μᾶλλον δὲ καὶ τριπλῆς· μίᾳ μὲν, ἵνα ἀπαλλαγῶμεν κακίας· ἑτέρας δέ, ἵνα κτησώμεθα ἀρετὴν· μετὰ δὲ ταῦτα, ἵνα τὴν κτηθεῖσαν διαφυλάξωμεν»⁽²⁾.

Πρὸ τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἀνθρώπου περὶ ἐλευθέρως ἀποδοχῆς τῆς χάριτος, ἥτις «ἐτοιμός ἐστιν, ἐπιζητοῦσα τοὺς μετὰ δαφιλείας ταύτην ὑποδοχομένους»⁽³⁾, ὁ Θεὸς φωτίζει καὶ ἔλκει αὐτὸν πρὸς τὴν ἀρετὴν, παραινεῖ καὶ συμβουλεύει τοὺς μὴ βουλομένους «ἵνα θελήσωσι καὶ βουληθῶσι»⁽⁴⁾, προβάλλων καὶ ἀμοιβάς, ἀλλὰ καὶ ἐξαγγέλλων καὶ τιμωρίας. «Ἐπειδὴ τὴν προτέραν τῆς εὐεργεσίας ὁδὸν ἀπώσάμεθα, ἐλθεῖν μὴ βουληθέντες τὴν διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τοῦ παθεῖν εὖ, τὴν ἑτέραν ἐπεισήγαγε, τὴν διὰ τῆς κολάσεως καὶ τῶν τιμωριῶν»⁽⁵⁾. Προτιμᾷ, πάντως, τὰς συμβουλὰς καὶ τὰς προτροπὰς, καὶ τὰς παραινέσεις ὁ Θεός· «τὰ μὲν γὰρ ἑαυτοῦ ἅπαντα ἐπειδείκνυται, καὶ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος, καὶ τὰ ἀπόρρητα καὶ τὰ ἐν τῷ βάθει τῆς διανοίας κινούμενα ἐπιστάμενος παραινεῖ, συμβουλεύει, προσκιστᾶται τῆς κακῆς ἐπιχειρήσεως»⁽⁶⁾.

1. Εἰς Ψαλμ. 115,2 P. G. 55,322 ἐξ. Πρβλ. καὶ Ἰωάν. ὁμιλ. 46,1 P. G. 59,257-8 καὶ εἰς τὸ α' Ἐχοντες...» 4,5 P. G. 51 275-6.

2. Ὁμιλ. παρ. 4,1. P. G. 63 477.

3. Εἰς Γέν. ὁμιλ. 16,1 P.G. 53.126.

4. Εἰς «Κύριε...» 5, P. G. 56,161.

5. Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 10,1, P. G. 59,73.

6. Εἰς Γέν. ὁμιλ. 19,1 P. G. 53,158-159. Πρβλ. α. εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 47,4 P. G. 59,268· «οὐ γὰρ ἀνάγκη καὶ βία ποιεῖν ἀγαθοῦς εἶθων ὁ Θεός, οὐδὲ ἡ ἐκλογή αὐτοῦ καὶ ἡ αἴρεσις βίαισιν τῶν καλουμένων ἐστίν, ἀλλὰ προτροπικῆ».

Πρὸς ἀποδοχὴν, ὅμως, τῆς κλήσεως ἡ προηγουμένη θεία χάρις ἐνεργεῖ οὐχὶ μόνον ἐξωτερικῶς διὰ τῶν παραινέσεων καὶ τῆς πειθοῦς καὶ τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ συνοδεύονται πάντα ταῦτα καὶ ὑπὸ ἐσωτερικοῦ φωτισμοῦ, ὑπὸ ἐσωτερικῆς ἐνεργείας. Εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις διαπιστοῦται ἡ τοιαύτη ἐσωτερικὴ ἐνέργεια κατὰ τὴν κλῆσιν. Οὕτως, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Φιλίππου, ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει χαρακτηριστικῶς· «εἰκὸς δὲ καὶ τὴν φωνὴν τοῦ Χριστοῦ ἐργάσασθαι τι ἐν αὐτῷ»⁽¹⁾. Παραστατικώτερον ὅμως παρουσιάζει τὴν ἐσωτερικὴν ἐνέργειαν τῆς χάριτος τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Χρυσοστόμου, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐπιστροφήν «τοῦ στόματος τοῦ Χριστοῦ»⁽²⁾, τοῦ ἀποστόλου Παύλου· «οὐκ αὐτὸς πρὸς τὸ φῶς ἀνέβλεψε πρῶτος, ἀλλὰ τὸ φῶς τὰς οἰκείας ἀκτῖνας πρὸς τὰς ὄψεις ἀφῆκε τὰς ἐκείνου, καὶ τοὺς ἔξω πηρώσας ὀφθαλμούς, οὕτω τοὺς ἐνδοθεν ἤνοιξε. Βουλόμενος οὖν ἡμᾶς παιδεῦσαι ὅτι τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ πάντων οὐδὲν ἑαυτῷ λογίζεται, ἀλλὰ τῷ κληκτόντι Θεῷ, κλητὸν ἑαυτὸν καλεῖ. Ὁ γὰρ τὰς πύλας μοι τοῦ σκάμματος ἀνοίξας, φησί, καὶ τὸ στάδιον, οὗτος καὶ τῶν στεφάνων αἴτιος γίνεται· ὁ τὴν ἀρχὴν παρασχὼν καὶ τὴν ρίζαν καταβαλλόμενος, οὗτος καὶ τῶν βλαστησάντων μοι μετὰ ταῦτα καρπῶν παρέσχε μοι τὰς ἀφορμάς»⁽³⁾. Συνεπῶς, ἡ θεία χάρις τείνει τὴν χεῖρα⁽⁴⁾, κατευθύνει τὸ βλέμμα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν⁽⁵⁾, φωτίζει τὴν ψυχὴν⁽⁶⁾, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ζητεῖται μόνον νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν κλῆσιν, ἐλευθέρως ν' ἀποδεχθῇ ἢ οὐ τὴν προσφερομένην χάριν, καθ' ὅτι, ὡς ἐλέχθη, ἡ ἐλευθέρα

1. Εἰς Ἰωάν. ὁμιλ. 20,1 P. G. 59,124.

2. Εἰς Λόζ. ὁμ. 6,9 P.G. 48,1041.

3. Εἰς «Παῦλ. κλητ.» 4,4 P.G. 51,150. Πρβλ. καὶ αὐτόθι· «οὐκ αὐτὸς (ὁ Παῦλος) τῷ Δεσπότη προσηλθε πρῶτος, ἀλλὰ κληθεὶς ὑπήκουσεν· οὐκ αὐτὸς ἐζήτησε καὶ εἶδεν· ἀλλ' εὐρέθη πλανώμενος». Σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, βλ. καὶ Δ. Σ. Μπαλάνου, «Ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἀπὸ δογματικῆς ἀπόψεως, ἐν Ἐπετηρίδι Θεολογικῆς Σχολῆς 1937-1938, σελ. 67-70, ἐνθα ὁ σεβαστὸς ἡμῶν διδάσκαλος, ὑποστηρίζει, ὅτι «ἐσφαλμένη ἀπὸ ὀρθοδόξου ἀπόψεως εἶναι ἡ ἀντίληψις καθ' ἣν ἡ ἐπιστροφή τοῦ Παύλου ἦτο ἀποκλειστικὸν ἔργον τῆς θείας χάριτος» σελ. 70. Ὁ κ. Β. Ἰωαννίδης δέ, ἐν τῷ ἔργῳ του, ὁ Μυστικισμὸς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ τάσεις τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, ὀρθῶς παρατηρεῖ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐπιστροφήν τοῦ Παύλου ὅτι «οὐδεμία προηγήθη προπαρασκευῆ, οὔτε βαθμιαία προσαγωγή του εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν». (σελ. 45)· καὶ ὅτι αὕτη «ὑπῆρξεν ὑπερφυσικὸν γεγονός, ὀφειλόμενον ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἄμεσον ἐνέργειαν τοῦ Χριστοῦ» (σελ. 34). Ὁ L. Meyer. μν. ἔργ. σελ. 119 σημ. 5 παρατηρεῖ ὅτι «de cas de Saint Paul, il est vrai, est tout à fait extraordinaire». Πρβλ. καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Κασσανοῦ, ἐν τῇ μελέτῃ του κ. Δ. Μπαλάνου, εἶναι, κακόδοξος ἡ περὶ χάριτος διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου Κασσανοῦ; Ἀθῆναι 1936, σελ. 4.

4. Πρβλ. εἰς τὸ «Σαῦλε» 3,6 P.G. 51,143.

5. Πρβλ. εἰς Β' Κορ. ὁμ. 2,6 P.G. 61,400.

6. Πρβλ. εἰς Ψαλμ. 115,2 P.G. 55,321.

θέλησις διὰ τῆς ἀμαρτίας δὲν ἐξεμηδενίσθη, ἀλλὰ μόνον ἐξησθένησε. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἡ ἀποδοχὴ αὕτη θέλει χρησιμεύσει εἰς τὸν Θεὸν ὡς πρόφασις, ὡς δικαιολογία τις, τῆς παροχῆς τόσων ἀγαθῶν· «εἰ καὶ τὸ πλεόν αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἐστί, σχεδὸν δὲ καὶ τὸ πᾶν, ὅμως ἀφῆκέ τι καὶ ἡμῖν μικρόν, ὥστε καὶ εὐπρόσωπον γενέσθαι τῶν στεφάνων τὴν πρόφασιν» (1). Ἡ ἡμετέρα προσφορὰ εἰς τὴν ἀρχὴν εἶναι ἐλαχίστη (2), ἀπλῶς νὰ μὴ ἀπωθήσωμεν τὸ παρεχόμενον φῶς, νὰ μὴ εἴπωμεν τὸ ὄχι, διότι καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ ἀρχὴν τοῦ ναί, λαμβανομένου ὑπ' ὅψιν ὅτι δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ ὄχι εἰς τὴν κλῆσιν τοῦ Θεοῦ (3). Καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ κλῆσις ἀποτελεῖ ὄρον διὰ νὰ τεθῆ εἰς ἐνέργειαν, διὰ νὰ λειτουργήσῃ, τὸ αὐτεξούσιον, ἡ ἐλευθέρα βούλησις, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνη, ὅτι οὕτω καταστρέφεται ἡ ἐλευθέρα βούλησις. Χαρακτηριστικώτατον ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης εἶναι τὸ ἀκόλουθον χωρίον τοῦ Χρυσοστόμου, ἐνθα ὑποκειμένου τοῦ λόγου περὶ τῶν Μάγων λέγει· «ἄξιον δὲ κάκεινο ζητῆσαι, πόθεν εἰς τοιαύτην ἦλθον ἔννοιαν, καὶ τίς αὐτοὺς εἰς τοῦτο διήγειρεν. Οὐ γὰρ δὴ τοῦ ἀστέρος ἐμοὶ δοκεῖ τὸ ἔργον εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ τὴν ψυχὴν αὐτῶν κινήσαντος· ὅπερ καὶ ἐπὶ Κύρου πεποίηκε, παρασκευάζων αὐτὸν ἀφῆναι τοὺς Ἰουδαίους. Οὐχ οὕτω μέντοι τοῦτο εἰργάσατο, ὥστε τὸ αὐτεξούσιον λυμῆνασθαι· ἐπεὶ καὶ Παῦλον καλέσας ἄνωθεν διὰ φωνῆς καὶ τὴν αὐτοῦ χάριν καὶ τὴν ἐκείνου ὑπακοὴν δῆλῃν ἐποίησε» (4). Ἡ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ἀπευθυνόμενος πρὸς Κατηχομένους λέγει· «μετὰ τῆς ἡμετέρας σπουδῆς καὶ πρὸ τῆς ἡμετέρας τῆς ἄνωθεν δεόμεθα ῥοπῆς» (5).

Τὸν τρόπον δὲ τῆς ἐνεργείας τῆς «ἄνωθεν ῥοπῆς» κατὰ τὸ προκαταρκτικὸν τοῦτο στάδιον τῆς δράσεως, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων, λαμβάνοντες συγχρόνως ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ἔννοιαν τὴν ὅποιαν οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες ἀπέδιδον εἰς τοὺς ὄρους γνώμη καὶ προαίρεσις (6), θὰ ἠδυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν καὶ συνοψίσωμεν ὡς ἐξῆς: διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς καλούσης καὶ ἐλκούσης πρὸς ἑαυτὴν χάριτος ἀρχίζει νὰ κινῆται πρὸς αὐτὴν ἡ διάνοια τοῦ ἀν-

1. Εἰς Ψαλμ. 115,2 P.G. 55,322 Πρβλ. καὶ εἰς Ματθ. ὄμ. 16,11 P.G. 57,254.

2. Πρβλ. εἰς Α' Κορ. ὄμ. 1,4 P.G. 61,12· ἀπὸ μὲν καλεῖσθαι εἰς πᾶν τοῦ θεοῦ δι' ἡμῶν τος οὐδέν, ὡς εἰπεῖν, γίνεται, ἢ τὸ ὑπακοῦσαι μόνον».

3. Πρβλ. Π. Τ ρ ε μ π έ λ α, μν. ἔργ. σελ. 12. Πρβλ. καὶ ὀλόκληρον τὴν ὁμιλίαν τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ «Κόριε...» P.G. 56,153-162.

4. Εἰς Ματθ. ὄμ. 6,4 P.G. 57,67.

5. Κατηχ. 1,4 P.G. 49,228.

6. Κατὰ τὴν Ψυχολογίαν τῶν Πατέρων ἡ γνώμη καὶ ἡ προαίρεσις ἀποτελοῦν μίαν τῶν τελευταίων στιγμῶν εἰς τὴν πολυσύνθετον διαδικασίαν τῶν ποικίλων κινήσεων τῆς ψυχῆς: βούλησις, ζήτησις, σκέψις, βουλή, κρίσις, γνώμη, προαίρεσις, ὁρμή, χρῆσις. Πρβλ. Ἰ. Δ α μ α σ κ η ν ο ὤ, Ἐκδ. ἀκρ. ὀρθ. πίστ. 1,22 P.G. 94,945, καὶ Χρυσοστόμου, εἰς Ῥωμ. ὄμ. 12,6,7. P.G. 60,502-3.

θρόπου, ἐμφανιζομένων τῶν ἀναλόγων κινήσεων καὶ εἰς τὴν βούλησιν, εἰς τὴν ὅποιαν μετὰ τὰς σκέψεις, τὰς ἀσαφεῖς τάσεις, ἀμφιβολίας καὶ ταλαντεύσεις, ἐκδηλοῦται διάθεσις, προθυμία, κλίσις μετ' ἀγάπης πρὸς τὸ ἐκλεγόμενον καὶ κατόπιν ἡ ὀριστικὴ ἐκλογή, ἡ ἀίρεσις καὶ προαίρεσις, κατὰ τὸν Χρυσόστομον. Τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀποτελοῦν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον «ἀναμένει» καὶ «δὲν προφθάνει» ὁ Θεός, ἡ χάρις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, διὰ ν' ἀποστείλῃ «τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν» (1). Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐπιτευξέως τῆς σωτηρίας καὶ σπουδαιοτάτην πράξιν τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως αὐτοῦ, ἡ ὁποία οὕτω καὶ ἀξιοποιεῖ τὴν προηγουμένην ἐνέργειαν τῆς χάριτος ἐπὶ τῆς διανοίας καὶ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Μετὰ τὴν καταφατικὴν ἀπάντησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν κλήσιν τοῦ Θεοῦ, μετὰ τὴν ἐλευθέραν ἀποδοχὴν τῆς θείας χάριτος, αὕτη ὡς «χάρις τοῦ Πνεύματος» εἰσέρχεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἀρχεται τῶν ἐνεργειῶν (2) τῆς, ὡς ἀγιαστικῆς πλέον δύναμις ἐνεργός, ζωογονοῦσα τὸν ὅλον ἄνθρωπον καὶ τελειοῦσα τὴν βούλησιν καὶ τὰς πράξεις αὐτῆς (3). Ἡ Γραφή καλεῖ τὴν χάριν ταύτην, τὴν ἐπομένην λεγομένην, ὅτε μὲν πῦρ ὅτε δὲ ὕδωρ «δεικνύσα ὅτι οὐκ οὐσίας ἐστὶ ταῦτα παραστατικά τὰ ὀνόματα, ἀλλ' ἐνεργείας... Οὕτω δὲ τὸ Πνεῦμα καλεῖ, διὰ μὲν τῆς τοῦ πυρὸς προσηγορίας, τὸ διεγηγερμένον καὶ θερμὸν τῆς χάριτος, καὶ διαπανητικὸν ἁμαρτημάτων αἰνιττόμενος· διὰ δὲ τῆς τοῦ ὕδατος, τὸν τε καθαρμὸν τὸν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὴν πολλὴν παραψυχὴν ταῖς ὑποδεχομέναις αὐτὸ διανοαῖς ἐμφῆναι. Εἰκότως. "Ὡσπερ γάρ τινα παράδεισον παντοίοις δένδροις κομῶντα καρποφόροις τε καὶ ἀειθαλέσιν, οὕτω τὴν πρόθυμον κατασκευάζει ψυχὴν, οὔτε ἀθυμίας, οὔτε σατανικῆς συγχαροῦσα ἐπιβουλῆς αἰσθῆσθαι, ἅτε βῆδλιως σβεννύσα τοῦ Πονηροῦ πάντα τὰ πεπυρωμένα βέλη» (4). Καὶ ἀλλαχοῦ· «ἀδάμαντος γὰρ ἡμᾶς στεροτέρους ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις κατεσκευάσα, καὶ πάντῃ ἀναλώτους, ἐὰν βουλώμεθα (5)». Ὁ χριστιανὸς δὲ δὲν δύναται ν' ἀρκῆται εἰς τὸ «ἐκκλιναὶ ἀπὸ κακοῦ, ἀλλὰ δεῖ καὶ τὰ ἀγαθὰ ποιεῖν» (6). Πρὸς τοῦτο

1. Εἰς τὸ «ἔχοντες...» ὁμ. 1,4,5 P.G. 51, 275-6.

2. Πρβλ. εἰς Ἰωαν. ὁμ. 51,1 P. G. 59,284· «ἡ γὰρ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἐπειδὴν εἰς διάνοιαν εἰσέλθῃ καὶ ἰδρυνθῇ, πάσης πηγῆς μᾶλλον ἀναβλύζει, καὶ οὐ διαλιμπάνει, οὐδὲ κενοῦται, οὐδ' ἴσταται».

3. Πρβλ. εἰς Ῥωμ. ὁμ. 14,3 P.G. 60,527. «Οἱ δὲ ἐν τῇ χάριτι ἀπὸ πνευματικῆς ἐνεργείας κινούμενοι...». Πρβλ. καὶ εἰς Ῥωμ. 11,2 P.G. 60,486, εἰς Ψαλμ. 48,3 P.G. 55,220, εἰς Πραξ. ὁμ. 47,4 P.G. 60,331 καὶ εἰς Ἰωαν. ὁμ. 74,3 P.G. 59,402.

4. Εἰς Ἰωάν. ὁμ. 32,1 P.G. 59,183. Πρβλ. καὶ 51,276· «τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐπιεισελθούσης ἀκαταγώνιστοι τῷ πονηρῷ δαίμονι λοιπὸν καὶ ταῖς μεθοδεῖαις αὐτοῦ πάσαις ἐσόμεθα».

5. Εἰς Γεν. ὁμ. 4,2 P.G. 53,40.

6. Εἰς Ῥωμ. ὁμ. 13,6 P.G. 60,516.

δ' εἶναι ἀπαραίτητος ἡ θεία χάρις, ἥτις «πολλὴν εἰσάγει τὴν βοήθειαν ἡμῖν»⁽¹⁾, διότι αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀγαθαὶ μόνον καὶ ἐφ' ὅσον προέρχονται ταυτοχρόνως ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ, μόνον καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι ἐπακόλουθα τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας⁽²⁾. Πᾶσα ἀγαθὴ πράξις εἶναι διπλοῦ χαρακτῆρος, σύνθετος· «πρᾶξις ἐξ ἀμφοτέρων ὑφαίνεται, καὶ ἐξ ἡμετέρας σπουδῆς, καὶ ἐκ θείας χάριτος»⁽³⁾. Τὴν τελειότητα καὶ τὴν ἀξίαν εἰς τὰς πράξεις προσδίδει ἡ θεία χάρις⁽⁴⁾, καὶ ὡς ἐκ τούτου «οὐδὲν ἀνθρώπος ἀμοιρῶν τῆς ἀνωθεν ῥοπῆς»⁽⁵⁾. Τὸ «δόγμα μέγα», τὴν ἀναγκαιότητα τῆς τε ἡμετέρας σπουδῆς καὶ τῆς θείας χάριτος ἐν τῷ βίῳ τοῦ χριστιανοῦ, ἀποδεικνύουν τὰ βιβλικὰ παραδείγματα τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Πέτρου· «ὁ μὲν γὰρ πολλῆς ἀπολαύσας βοηθείας, οὐδὲν ὠφελήθη, ἐπειδὴ μὴ ἠθέλησε, μηδὲ τὰ παρ' ἑαυτοῦ συνεισηγήκεν· οὗτος δὲ καὶ προθυμηθεὶς, ἐπειδὴ μηδεμιᾶς ἀπήλασε βοηθείας, κατέπεσε. Καὶ γὰρ ἀπὸ δυοῖν τούτων ἡ ἀρετὴ ὑφαίνεται»⁽⁶⁾. Τὸ χαρακτηριστικώτερον ὅμως συνοψίζον τὴν ὅλην διδασκαλίαν τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τοῦ προβλήματος τούτου χωρίον λέγει· «οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς πείσωμεν ἑαυτοὺς, ὅτι κἂν μυριάκις σπουδάζωμεν, οὐδὲν οὐδέποτε κατορθῶσαι δυνησόμεθα, εἰ μὴ καὶ τῆς ἀνωθεν ῥοπῆς ἀπολαύσασιν. Ὡσπερ γάρ, εἰ μὴ τῆς ἐκεῖθεν συμμαχίας ἀπολαύσωμεν, οὐδὲν ἰσχυρόμεν ποτε τῶν δεόντων κατορθῶσαι· οὕτω πάλιν εἰ μὴ τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσενέγκωμεν, οὐ δυνησόμεθα τῆς ἀνωθεν ἀξιουῖσθαι ῥοπῆς. Διὸ σπουδάζωμεν καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφέρειν, καὶ τὴν ἀνωθεν κηδεμονίαν ἐφέλκεσθαι, ἵνα καὶ ἐκ τῆς ἡμετέρας σπουδῆς, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τὰ τῆς ἀρετῆς ἡμῖν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιτείνηται καὶ πολλῆς ἀπολαύσωμεν τῆς ἀνωθεν χάριτος»⁽⁷⁾.

Ἐντεῦθεν καθίσταται προφανές ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ θεία χάρις εἶναι ἡ βᾶσις, ἡ διαρκὴς συνοδὸς τοῦ ἀνθρώπου καθ' ὅλην τὴν ζωὴν αὐτοῦ φωτίζουσα, ἐνισχύουσα καὶ ἀγιάζουσα αὐτὸν διὰ τὴν ἐπιτύχῃ τὴν τελείωσιν τῆς ἀρετῆς, ἡ κυριώτερα προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ στρέφεται πρὸς τὴν συγκράτησιν καὶ διαφύλαξιν ταύτης. Τὸ νὰ παραμείνῃ δ' ἡ χάρις καὶ νὰ μὴ ἐκπέσωμεν ταύτης ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀπὸ ἡμᾶς· «μὴ δὴ αὐτὴν ἀποκρουσάμεθα· ἐν ἡμῖν γὰρ ἐστὶ καὶ μένειν αὐτήν, καὶ ἀπελθεῖν. Τὸ μὲν γάρ, ὅταν τὰ οὐράνια λογιζόμεθα γίνεται· τὸ δέ, ὅταν τὰ βιω-

1. Εἰς Ἐβρ. ὁμ. 12,3 P.G. 63,99.

2. Πρβλ. εἰς Γαλ. Κεφ. 5,6 P.G. 61,674.

3. Εἰς ἐπιγρ. Πράξ. 2,2 P.G. 51,80. Κατὰ τοῦτο, ἄλλως τε, καὶ διακρίνεται ἡ πρᾶξις τοῦ θαύματος· «τὸ δὲ θαῦμα γυμνὴν ἐπιδεικνύεται τὴν ἀνωθεν χάριν, οὐδὲν τῶν ἡμετέρων ἰδρώτων δεόμενον».

4. Πρβλ. εἰς «Κύριε ἰλπ.» 4 P.G. 56,160.

5. Ἐν μαρτ. ὁμ. 4,6 P.G. 63,468.

6. Εἰς Ματθ. ὁμ. 82,4 P.G. 58,742.

7. Εἰς Γεν. ὁμ. 58,5 P.G. 54,513.

τικά»⁽¹⁾. Ἡ, ὡς ἀλλαχοῦ λέγει· «ἐὰν μὴ τὴν χάριν φυγαδεύσωμεν, παρέσται.... Πῶς ; διὰ τῶν φαῦλων πράξεων»⁽²⁾. «Ὅπως ἀκριβῶς δὲ «τὴν ζωὴν ἡμῶν ἢ τροφή διακρατεῖ, καὶ ταύτην ἢ ζωὴ οἰκονομεῖ· οὕτως ἐὰν ἔχωμεν ἔργα ἀγαθὰ, τὸ Πνεῦμα ἔξομεν· καὶ τὸ Πνεῦμα ἔχωμεν, καὶ ἔργα ἔξομεν ἀγαθὰ· ὡσπεροῦν καὶ τούναντίον, ἐὰν μὴ ἔργα ἔχωμεν, τὸ Πνεῦμα ἀφίπταται»⁽³⁾. Τὸ χειρότερον δὲ κακὸν διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸ νὰ στερηθῇ τῆς ἀνωθεν βοήθειας, τῆς θείας χάριτος⁽⁴⁾, ἐνῶ τούναντίον, «τὸ αἴτιον πάντων τῶν ἀγαθῶν» εἶναι «τὸ παραμένειν ἡμῖν αἰεὶ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος»⁽⁵⁾.

(Συνεχίζεται)

1. Εἰς Ἑβρ. ὁμ. 34,3 P.G. 63,235.

2. Εἰς Β' Τιμ. ὁμ. 3,1 P.G. 62,613. Πρβλ. εἰς Ἑβρ. ὁμ. 34,2. P.G. 63,235.

3. Εἰς Ῥωμ. ὁμ. 28,2 P.G. 60,651.

4. Πρβλ. εἰς Ψαλμ. 5,3 P.G. 55,65· «οὐδὲν ἂν γένοιτο χεῖρον».

5. Εἰς Ἑβρ. ὁμ. 34,2 P.G. 63,235.